

მამის პანთეონი

დიდი სახეობი
პატარა
ხატი მარჯი.

მედიკალური

დიდი
სასაქონლო
კვანძა
ხარისხობაში

წიგნი მეორე

რვეული პირველი

დარეჯან დედოფალი

ბუენოს აირეს

ESTE LIBRO

SE TERMINÓ DE IMPRIMIR EL DÍA
VEINTE Y NUEVE DE AGOSTO DEL
AÑO MIL NOVECIENTOS CINCUEN-
TA Y UNO, EN LA IMPRENTA
"LA VOZ", C. DEFENSA 828, BS. AS.
ARGENTINA

Queda hecho el depósito que marca la ley

Impreso en la Argentina - Printed in Argentine

ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ქ ა ლ ი

ქართველი ქალის მდგომარეობა ოჯახში და საზოგადოებაში დიდად განსხვავდება ყველა სხვა ერის ქალის მდგომარეობიდან. მისი როლი, მისი სახელი, მისდამი პატივისცემა მამაკაცებისაგან განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ამ საკითხის შესწავლა, გაშუქება და გამორკვევა დიდი ხანია დღის წესრიგში დგას. მაგრამ მას არავინ ყურადღებას არ აქცევს. არც ერთ ისტორიკოსს და წარსულის მკვლევარს ის თავის მუშაობის საგნათ არ გაუხდია, ის არ შეუსწავლია. არის მხოლოდ ერთად - ერთი გამონაკლისი, ერთი პიროვნება, რომელიც ამ საგანზე მუშაობს. ეს არის თამარ პაპავასი, რომელმაც ამ საკითხს უძღვნა ერთი დიდი წიგნი ამ სათაურით: „დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში“ და ახლა მას უმატებს მეორეს.

ამ ნაწერებში ნათლათ დახატულია ქართველი ქალის პოლიტიკური სახეობა, მისი მუშაობა საქართველოს დამოუკიდებლობის დაცვაში, ერეკლე მეფესთან დადებული ხელშეკრულება რუსეთის მეფეთა მიერ და შემდეგ მათ მიერვე მისი დარღვევაც. ამ ნიადაგზე ბრძოლის გაჩაღებას საქართველოს დამოუკიდებლობის და-

ცვლილებების შეტანის მიზნით ქართველი ქალები. ისინი იჩენენ დიდ ენერჯიას, შეუდრეკელობას და ხასიათის სიმაგრეს.

დარეჯან დედოფალი, ძალით რუსეთში გადასახლებული, ეკავშირება სპარსეთში გაქცეულ შვილებს და მათთან ერთად სხვა მებრძოლთა შიკრიკების საშუალებით. ამით დასაცველათ იგონებს ერთ შესანიშნავ ხერხს: მათ აძლევს მოკითხვის წერილებს, ხოლო პოლიტიკურ დავალებებს უთვლის შიკრიკით, ზეპირი გადაცემით. ეს გამოგონებული საიდუმლოება სჭრის დიდებულათ კავშირის საქმეს. კურიერს გზაში შინჯავენ, წერილებს კითხულობენ და უშვებენ.

მარამ დედოფალი ღენერალ ლაზარევს, მის ბინაზე შექრის, მის დასაქერათ და გადასახლებლათ, უბასუხებს ხანჯალით, კლავს რუსის ჯარის მეთაურს.

რუსეთის მთავრობა ამ დიდ დანაშაულისათვის მას საქვეყნოდ მანც არ ასამართლებს, ალბათ იმტომ, რომ იძულებული გახდა გაეგო დედოფლის მოქმედების მართალი მიზეზი, მისი საბუთიანობა, მისი გადაწყვეტილება თავი დასდოს ნაციონალური საკითხის დასაცავად.

საერთოთ, სახელმწიფოს მეთაურებათ ქალები გამრდიან, კაცებზე უფრო უშიშარნი და დროშის დამცველნი. ქალბ. თამარ პაპავას წიგნები სავსეა ასეთი ისტორიული მასალებით. ახლა საქიროა მიექცეს ყურადღება ჩვეულებრივი ქალების მოქმედებას, მათ საქმიანობას ოჯახში და საზოგადოებაში. ამით დასრულდება გამორკვევა ქართველი ქალის განსაკუთრებითი თვისებების და მდგომარეობის მსოფლიოში.

6. ყორღანია

ივლისი 1951.

და რეჯან დედოფალი

საქართველოს სამეფოს არსებობის უკანასკნელ წლებში — მისი აყვავებისა და დაცემის ხანაში —, ერეკლე მეფის მიერ მაღლა ამართული დროშა საქართველოს ღირსებისა, მის უახლოეს მეგობარს და მრჩეველს, მის მეუღლეს დარეჯანსაც ხელთ ეჭირა...

ეს ქალი, ერეკლეს მესამე მეუღლე, ახალი სამეგრელოს მთავრის გიორგი დადიანისა, მრავალ ღირსებათა ნატარებელი იყო; მისი მახვილი ჭკუა, საოცარი სიღინჯე და დარბაისლობა არა მარტო დიდებულ მეფეს ხიბლავდა.

გავისხსნოთ დარეჯანის დაქორწინების ამბები, ასე მოხიბლავად აღწერილი ჩვენს მატინეში. „ქართლის ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ, რომ მეფე ერეკლე დარეჯანს პირველად სურამში შეახვედრეს და ის მოხიბლულ იქმნა მისი მშვენიერებით. „წარავლინეს იმერეთად ზორაშან ბატონიშვილი და თან აახლეს ნინო-წმინდელი, საბა ეპისკოპოსი და ითხოვეს ქალი დადიანისა დარეჯან, მეფის ერეკლესათვის: წამოიყვანეს სახლით მეფისა ალექსანდრესით და მიიყვანეს სურამს: ქალაქიდან წაბრძანდა სტეფე ერეკლე, თან გაჰყვა პატრიარქი ანტონი ბატონი-

F 97.063
3

შვილი, მიბრძანდენ სურამს, ნახა ქალი მეფემ, დიდად მოეწონა შვენიერება მისი და წამოიყვანეს ლხინ-მრავლო-ით და ჩანობრძანდენ ქალაქს“. აქედან ირკვევა, რომ დარეჯანი ამ დროს იმერეთის სამეფო კარზე იმყოფებოდა ალექსანდრე მეხუთესთან. ამის შემდეგ აღწერილია ის დიდებული ზეიმი, რომელიც პატარა კახს თვისმა ღირსეულმა მამამ, თეიმურაზმა, თბილისში ახლად აგებულ „სახლეს“, გაუმართა. „მზა ექმნა რიგი ქორწილისა“, განაგრძობს მემატინე, „მეფეს თეიმურაზს ცხებულს და შეექმნა ქორწილი და სახლსა ახალსა, რომელი ალგო მეფეს თეიმურაზს მტკვრის პირს შვენიერი და შემკული ჯოვლით კერძო: იყო შვიდს დღეს და ღამეს შვება განცხრომა უზომო, რომ ერთი ამის-თანა სხარული არ გვენახა: დაპატრიებულნი იყვნენ განჯის ხანი, ერევნისა და ჰაჯი - ჩალაბის ძმაწული. მოვიდენ, მოართვეს მოსარსმევი, ხელმწიფეთა საკადრი, და მცირეთა ხანთა ალხინ-რავენეს; უბოძეს მეფეთა ჩვენთაც საფერად თვისათ, დათხოვნეს, წარვიდენ ისევ ქვეყანათა თვისთა; იყვნენ მეფენი ჩვენნი მარადის სხარულსა და განცხრომისა შინა: მას ჟამს გაერთნეს ქართლი და კახეთი, იურვიდენ საქმეთა ორისავ ქვეყნისას ერთად, ვითარ მამა - შვილნი იყვნენ მეფენი ჩვენნი, სახელმწიფონიც გაერთნეს, დაადგინა მეფემ ერეკლემ დედოფალი დარეჯან სახლსა მამისა ივისისასა“ (ჩხილეთ „ქართლის ცხოვრება“, „ცხოვრება მეფეთა“, გვ. 181). მ. ბროსეს მოწმობით, (ტ. 2. გვ. 547) ეს ჯვრის წერა უნდა მომხდარიყო 1750 წელს, როცა დარეჯანი დაახლოებით 15 წლისა უნდა ყოფილიყო. ამრიგად, დარეჯანის დაბადება უნდა უახლოვდებოდეს 1735 წელს; ხოლო დედოფლის დაბადების დღე ჩვენთვის უუსტად შეუნახავს ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ნაპოვნ ერთ-ერთ ხელნაწერს, სადაც ვკითხულობთ, რომ „დარეჯან დედოფლის შობის დღეა ივლისს 1735“. ამნაირად, დარეჯან დედოფლის დაბადების თარიღად უნდა მივიღოთ 20 ივლისი 1735 წელი. დარეჯან დედოფალმა აჩუ-

ქა მეფე ერეკლეს 8 ვაჟი და 6 ასული. ამათ სახელოვანი
ღურცლები ჩასწერეს ბაგრატიონთა მატეანეს უკანასკ-
ნელ თავში.

დარეჯანის შვილის-შვილს, ისტორიკოს ალექსანდრე
ორბელიანს (თეკლა ბატონიშვილის ვაჟს) მრავალი მა-

მეფე ერეკლე მეორე, პატარა კახი

სალა დაუტოვებია ჩვენთვის, რომელიც ამ დედოფლის ღირსებას, სიწმინდეზე და მხნეობა-გამჭრიახობაზე მეტყველებს. ესლა მაინც დროა ამ დედოფლის ღვაწლი და დამსახურება ღირსეულად დავაფასოთ და ის ჩრდილი, რომელიც მას ჯერ რუსეთის ოფიციალურმა წყაროებმა და ამის ნიადაგზე რუსთა ისტორიკოსებმა მიაყენეს, საბოლოოდ განვაშოროთ ამ შესანიშნავ ქართველ ქალს... რუსთა წყაროების მისდამი ასეთი მიკერძოებული მიდგომა მხოლოდ იმით აიხსნება, რომ ეს დედოფალი თავიდანვე მტრულად უყურებდა ერეკლეს რუსეთთან დაახლოვებას... თუმცა ჯერ 1783 წლის ტრაქტატი ჩასახული არ იყო, მაგრამ მეფეს გულში უკვე ადრე გარდაეწყვიტა „ბედი ქართლისა“. და მისი განზრახვა დარეჯანზე უფრო ადრე აბა ვის უნდა ცოდნოდა? და სასახლეშივე, სადაც ერეკლეს ხელმძღვანელობით იწერებოდა ის საფუძვლები, რაიცა რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულებას უნდა დადებოდა, ან სასახლეშივე და ამავე დროს გამოინასკვა მიორე მიმართულება, რომელიც წინააღმდეგა დიდებულ მეფის ზრახვებს.

ეს იყო პირველი უთანხმოების მიზეზი მეფისა და დედოფლის შორის.

ერეკლის მიერ რუსეთისაკენ გადადგმულ ნაბიჯის წინაშე იწყება დედოფალ დარეჯანის უშუალოდ ჩარევა სამეფო საქმეებში, რაც დროთა ვითარებაში ძლიერდებოდა და უფრო აქტიური ხდებოდა.

დედოფლის ასეთმა განდგომამ რუსეთისაგან, პეტერბურგის მრავალმა ღალატმა გამოიწვია.

პირველად რუსეთის დიპლომატიის ნამდვილი სახე დედოფალმა 1770 წ. დაინახა, როდესაც ასპინძის ბრძოლის წინ რუსეთის ჯარმა მეფე ღალატით მარტო დასტოვა თურქთა უამრავ ძალების წინაშე. ამას თან მოჰყვა გენერალ ტოტლებენის ტლანჭი და უხეში ფანდები დიდებულ მეფის გადასაყენებლად; და დაბოლოს, ყველა ამ ამბავთა გვირგვინი შეიქმნა 1774 წ. ქუჩუქ - ქაინჯის

იცავით საქართველოს გაცემა იმ დიდი და რაინდული და-
ხმარებისათვის, ერეკლემ და სოლომონ მეფემ ეკატერინ-
ნას რომ გაუწიეს; არც ამით დამთავრებულა ეკატერინა მე-
ორის აგენტების ინტრიგები: სწორედ ორი წლის შემდეგ,
1776 წელს ზვიადმა ზაალ ორბელიანმა დიდი შეთქმუ-
ლება მოაწყო ერეკლე მეფის ტახტიდან ჩამოსაგდებად;
ამ შეთქმულების სულის ჩამდგმელი რუსის აგენტი ბაკუ-
ნინი გამოდგა. ამას კიდევ ზედ დაერთო დიდი პოლიტი-
კური ინტრიგა, რასაც მრავალ წელთა მანძილზე ეწეო-
და ბატონიშვილი ალექსანდრე ბაქარის ძე; მისი მიზანი
იყო ერეკლეს გადაყენება და ტახტზე კვლავად ქართლის
ზეგრატიონთა აყვანა. მისი მოლაღატური ქსელები სპარ-
სეთიდან დაღესტანამდე გაბმული იყო და აქედან ახალ-
ციხის საფაშოს და ბოლოს თვით სოლომონ პირველის
სამეფოს აღწევდა. და ამ დიდი ინტრიგის სათავე ისევ
რუსეთიდან მოდიოდა. ალექსანდრე ბაქარის ძეს რუსეთი
ეტულიანებდა საქართველოს სამეფოს დაუძღურების და
მასზე ადვილად გაბატონების მიზნით.

აი, ამ ღალატთა ჯაჭვმა აუხილეს თვალები დარე-
ჯან დედოფალს და მას რუსეთის „დახმარება - მფარვე-
ლობის“ არა რა სწამდა. რუსეთის ნამდვილი ზრახვა მის-
ციხის დაფარული აღარ იყო; და თუ საქართველოს გა-
დაჩინა სწადდა, მეფეს რუსული გზა და იმედები ეხლავ-
უნდა დაეგდო... ამ ცდების დროს დედოფალ დარეჯანს
ზურგს უმკვებდა ბრძენი კანცლერი სოლომონ ლეონი-
ძეც. ის აშკარა მოწინააღმდეგე შეიქმნა მეფისა რუსულ
ორიენტაციის საკითხში. აქ არა მარტო ერეკლეს ვაჟები
და ქალები, არამედ მრავალი სახელოვანი და გავლენი-
ანი პირები მოემხრნენ დედოფალს და მის კანცლერს.
ამრიგად, მეფის სასახლეშივე გაჩნდა პირველი ანტირუ-
სული მოძრაობა და ერეკლეს და რუსეთის გეგმებს დი-
დად გაუერთულა სავალი გზა.

იმ დროის მოწინავე ქართველი ქალები, რომელთა
წარმომადგენელი მგოსან ნ. ბარათაშვილის სოფიო ლე-

ონიძის სახით არის გაცოცხლებული, დარეჯანს „ღირსეულ დედოფლად“ სთვლიან და ფხიზელი პოლიტიკური აღლო მათ ამ დედოფლის და ს. ლეონიძის მხარეზე დგომას უკარნახებდა. ერეკლეს რყევისა და მისი რუსეთისაკენ გახრის გამო, სოფიო ლეონიძისა ქმარს შესწივლებდა:

რად დაგვრჩენია სხვებზედა თვალი,
როცა მეფეცა და დედოფალი
გვყვანან კეთილნი და ღირსეულნი

დედოფლის ამ პოზიციის გამო რუსეთის ყველა ემი-სრები, მოგზაურები და მოხელენი დარეჯანს, როგორც იმპერიის მტერს უცქეროდნენ და მის დაფასებაში მიკერძობებას და ტენდენციას იჩენდნენ.

დარეჯან დედოფალი და მისი მომხრენი ბოლოს მარცხ ვერას გახდნენ და ერეკლემ დიდ გამარჯვებად ჩასთვალა ის მოვლენა, რომ ჩრდილოეთის იმპერიამ საქართველო მოკავშირედ სცნო და ვით სუვერენს, პირობა შეუკრა და მფარველობის მოვალეობანი იკისრა... და მეფის რწმუნებულებმა, გ. ჭავჭავაძემ და იოანე ბაგრატიონმა ქ. გეორგიევსკში 1783 წ. 24 ივნისს ცნობილ ტრაქტატს ხელი მოაწერეს.

ამ რიგად, 10 წლის ლოდინისა და სამზადისის შემდეგ მეფემ თავის წადილს გვირგვინი დაადგა და სისხლისაგან დაცლილი ქვეყანა თითქოს მოსვენებას უნდა მისცემოდა, ეკონომიურად უნდა გაღონერებულიყო და ამ შორეული გზით მაინც, ევროპის კულტურასთან გაწყვეტილი კავშირი აღედგინა.

ყველაზე სანუკვარი ოცნება მეფისა, — სამცხე - საათაბაგოს კვლავ შემომტკიცება — ეხლა, ამ ტრაქტატის შემდეგ, რუსთა ჯარის დახმარებით უნდა განხორციელებულიყო. ასე სჯიდა ერეკლე.

მაგრამ რუსეთის იმპერიას სულ სხვა გეგმები ჰქონდა და აქ უფრო დაპირებები უნდა ყოფილიყო, ვიდრე მათი ასრულება. ტრაქტატს მარტო მაშინ უნდა

ქონოდა ძალა, როცა რუსეთს ან პორტასთან ან ირან-
თან საომარი მოქმედება ეწყებოდა; აქ ერეკლეს და-
ხმარება საჭირო იყო...

მაგრამ ზავის დროს, „მფარველობის არტიკულე-
ბი“ ამ ტრაქტატისა რუსეთს ერთბაშად ავიწყდებოდა.
საქართველო მხოლოდ იხარჯებოდა და უკანასკნელ

დარეჯან დედოფალი
(1735 — 1807)

შარაგიდან იცლებოდა. ამ საფრთხეს დარეჯანი თავი-
დაწვე ხედავდა და ის ეჭვები, რაც ბრძენმა კანცლერ-
მა ოპოზიციის სახელით მეფეს გადაუშალა, ეხლა მო-
ჭიბებით გამართლებულიყვნენ. ილიუზიები სამეფოს
დასვენებისა დაიმსხვრა და უძლური საქართველო ეხ-
ლა პირისპირ დარჩა სპარსეთ-ოსმალეთისა; სამაჰმადი-
ანო მეზობლები სასტიკად უხდიდნენ ერეკლეს, და
რუსეთისათვის დარიალის კარების გაღებას უდიდეს
ლაღატად უთვლიდნენ.. ამის გამო ან თვითონ ესმო-
დნენ თავს ქართლ-კახეთს, ან ლეკების გააფთრებულ
დიდ რაზმებს უსევდნენ.

უკვე 1784 წ. (ერთი წლის შემდეგ ტრაქტატის
დადებისა) გაახშირეს ლეკებმა სოლეიმან ფაშის დახ-
მარებით ქართლ-კახეთის რბევა და აწიოკება; ხოლო
1785 წლის შემდეგ სპარსეთის მიერ წაქეზებულმა ომარ
ხანმა ავარიისამ 20.000 მხედრობით კახეთში შეჭრა
მოახერხა და ქვეყანა საშინელ წამებასა და აოხრებას
მისცა. რუსეთმა ისიც ვერ მოაგვარა, რომ ლეკთა ამ
სისტემატიურ მიხტომა - აწიოკებიდან სამეფო დაეფა-
რა. ბოლოს მეფე ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდა, რომ
ძულეებული გახდა ლეკთა ურდოების ბელადთან მო-
ლაპარაკება გაემართა და ომარ-ხანთან ხარკის გადახ-
დის პირობა შეეკრა.

მაგრამ ყველაზე უფრო დიდი ტკივილი მეფეს მი-
აქენა ეკატერინას განკარგულებამ, რომლითაც რუსე-
თის ჯარი გენერალ ბურნაშოვის მეთაურობით (ერეკ-
ლესთან ერთად მაჰმადიან მეზობლებთან რომ ლაშქრო-
ბდა), უცებ უკან გაიწვია. რუსის ჯარმა საქართველო
ძიატოვა, მიუხედავად მეფე ერეკლეს თხოვნისა, დაე-
ცა და ამ ჯარს, თუნდაც რამდენიმე კვირით დაწყებულ
ოპერაციის დამთავრებამდე. ეს ლაღატი მოხდა 4 წლის
შემდგომ „ტრაქტატის“ დადებისა.

აი, ყველა ამას თითქოს წინასწარ ხედავდა და-
რეჯან დედოფალი და აფრთხილებდა მეფეს — ისედაც

დაუძღურებული ქვეყანა, ჩრდილოეთიდან დაჩიალის კარების გახსნით, კიდევ უფრო არ დაეუძღურებინა.

მაგრამ შეფე ავტ დარეჯანის საყვდღურება და ავტ ბძენ კანცლერის გაფრთხილებას ყურს არ ათხოვდა. იცოდა ერეკლემ, რომ რუსეთის ბრძოლას სამხრეთისაკენ ოსმალეთ - ირანი და ლეკების ურდოები ვეღარ შეაჩერებდნენ. ამ ახალ ძალასთან შეგუება იყო ერთად ერთი გზა საქართველოს გადასარჩენად.

ვერ იქმნა, მეფის სიმტკიცე ვერც რუსეთის დღაღტმა და ვერც ოპოზიციის მაგარმა იერიშებმა ვერ გასტეხეს... და მეფემ ოპოზიცია დაამარცხა — მისი გავლენიანი წევრები, რომელთაც დღდად აფასებდა, საქმეს ჩამოაშორა... დიდის გულის ტკივილით გადააყენა მეფემ სარდალი და სახლთუხუცესი დავით ორბელიანი, მაგრამ უფრო მძიმე უნდა ყოფილიყო ერეკლესათვის ბძენ სოლომონ ლეონიძის სამეფო საქმეებიდან ჩამოწორება (1793 წ.).

მაგრამ დღდმა სიყვარულმა დარეჯან დედოფალიადმი ბოლოს მაინც ვაიმარჯვა და ეს ქალი სამეფოს მართვა-გამგეობის საქმესთან ძველებურად ახლოს დარჩა.

ბოლოს დედოფალმა აშკარად დაინახა, რომ მეფის მიერ 1783 წ. გადადგმული ნაბიჯი უცვლელი და საბოლოო იყო და, მიუხედავად ამდენი ხნის ცდისა, საქართველოს სიყვარულმა და დედოფლის მოვალეობამ იგი ერეკლეს გვერდით დააყენა.

იმ ხანებში დარეჯანის გავლენა მეტად ძლიერი უნდა ყოფილიყო, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გათვლებას, რომ დედოფალი საქართველოს სამეფო საქმეებში მართლაც რომ აქტიურ მონაწილეობას იღებდა. იმ დროის ისტორიკოსები გვაუწყებენ, — „დედოფალმა დარეჯანმა სამეფო საქმეებში ჩარევა დაიწყო

ჯერ კიდევ 1780 წ., ხოლო 1792 წლიდან თითქმის და-
ზოუტიდებლად მართავდა საქართველოს“-ო (ბუტკო-
ვი, 2. გვ. 336).

აქედან ხედავთ, დარეჯანმა ერეკლეს საწინააღმ-
დეგოდ ოპოზიცია განწირულად ჩათვალა და მხცოვან
მეფეს ერთგულად გვერდით ამოუდგა. მას უნდოდა სა-
ქართველო და ერეკლე მტკიცედ ყოფილიყვნენ დიდ
ნობილდაპირის წინაშე და „ტრაქტატი“ ის მიეღოთ,
რისი მიღება მაინც შესაძლებელი იყო; თუმცა დიდე-
ბულ მეფის 1783 წ. ნაბიჯს დედოფალი სახიფათოდ
და მომავედინებლად სთვლიდა, მაგრამ ვიდრე ერეკლეს
საქართველო იდგა, რუსეთი კიდევ ვერ შესძლებდა ვე-
რაგულ გეგმის გატარებას: — სამეფოს მოსპობას. მაგ-
რამ შემდეგ?... ვის უნდა დაეკავებინა ამ უძლიერესი
პროვინციის ადგილი? ვინ იყო მისი მემკვიდრე? გიორ-
გი ბატონიშვილი: სულთა ნების და მერყევი ხასიათის:
ამ ავადმყოფს, განუკურნებელი სნეულებით პყრობილს,
განა შეეძლო რუსულ დიპლომატიის მოწოლას განმკლა-
ვიზოდა? ჯერ თვით ერეკლეს დროა რა გადაულახავი
კონფლიქტი იდგა პატარა სამეფოს წინ... მის წაქცევის
აქ მოუთმენლად ელოდნენ სპარსეთი, ოსმალეთი, ლე-
კები და ეხლა უდიდესი რუსეთი. ამის ატანას და სა-
მეფოს ნავის გამონაპირებას მხოლოდ ერეკლეს სიბრძ-
ნა და მკლავი თუ შესძლებდა! გიორგი კი ანარეკლიც
არ იყო ამ კაცისა და სამეფო პალატი მის ხელში უქე-
ვოდ უნდა დაქცეულიყო. აი, რა აფაქრებდა დედოფალს
დღე და ღამ. მაგრამ ეხლა, როცა სპარსეთის ყაჯარი
გაძლიერდა, ძველ ირანს თავისი გვირგვინის ქვეშ კვლავ
თავი მოუყარა, დიდის ძალებით საქართველოს უახლო-
ვდებოდა; ეხლა კრიტიკისა და საყვედურების დრო არ
იყო; ყველანი უნდა ერეკლეს გვერდით ამოსდგომოდნენ
და სამეფო დიდ ხიფათიდან გადაერჩინათ...

და დარეჯან დედოფალი თავის მხრივაც მოსვე-

ნებას არ აძლევდა რუსეთს და აგონებდა მისს მოვალეობას, „ტრაქტატით“ რომ თავს ედო. დედოფალი რუსეთს სამეფოს უმწეო მდგომარეობას აუწერდა და სასწრაფოდ ჯარს და დახმარებას ითხოვდა. სწორედ ორიოდე თვის წინ ალა-მაჰმად-ხანის შემოჭრისა, დარეჯანი ეკატერინა მეორეს სწერდა — „დამპირნეობა ესოდენთა ქრისტიანეთა მაიძულებს მე ვედრებით უდიდედისა ოქვენისადმი, რათამცა აღთქმისამებრ ყოვლად უმოწყალებისა ტრაქტატისა ინებოთ შეწვენა ჩვენი ალა-მაჰმად-ხანის ზედა,, რომელიცა მახლობელად ჩვენდა მდგომარე არს არმიითა თვისითა და ცდილობს დაპყრობას ქვეყნისა ჩვენისასა, რომლისათვისაც ცრემლით გვედრები უდიდებულესო ზელმწიფეო. შეიწყალეთ ესოდენნი ქრისტიანენნი ბრძანებითა ან-შეფის ლუდოვიჩისათა, რათა მოგვცეს შეწვენა უძლეველთა მხედრობითა, რომლითა ხსნილნი მტრისაგან მადლობელნი დავშთებით. იენისის 6, 1795 წ.“ (იხილეთ პროფ. ცაგარელის „ღრამ-ტები“, 2. გვ. 119).

დღეს უკვე ცნობილია რომ რუსეთის დიპლომატია ვერაგულ ზრახვას ატარებდა, რათა საქართველო ალა-მაჰმად-ხანის შემოჭრით უფრო მეტად დასუსტებულიყო. ეს გეგმა დედოფალ დარეჯანის ფხიზელ გონებას არ გამოპარვია: მან კარგად იცოდა, რომ ჩრდილო კავკასიაში მდგარი რუსის ჯარი ჯერ მაინც იქედან საშველად ფეხს არ მოიცივლიდა. მაგრამ ვინ იყო ამ დროს სხვა დამხმარე? არაფერი. და დედოფალმა სცადა ეკატერინასათვის, ვითომდა როგორც „ქრისტიანთა მესიონერისათვის“ კვლავ მიემართა... მაგრამ ამაოდ! ვერც „ტრაქტატი“ და ვერც ქრისტიანობის ძალამ ვერ გასჭრა. ამნაირად, საქართველოს უბედურება ვერ ასცდა, სამეფოს თავზე საშინელმა ქარიშხალმა გადაუარა.

1795 წლის სექტემბერმა გლოვის ზარები დარეჯანს საქართველოს გაუკაცრიელებულს და ფერფლად ქცეულს დედა - ქალაქში. რუსის ჯარი ლუდოვიჩმა ერეკ-

ღეს არ მოაშველა, რადგან თავის მრავალ რჩევა - მიმართვებზე პეტერბურგიდან მას საამისო თანხმობა არ ითუვიდა. და დარეჯანმა თბილისი ისე დასტოვა, რომ თან ვერაფრის წაღება ვერ მოასწრო, ხოლო ერეკლე, იოანე ბატონიშვილმა და ერთგულმა მხედრებმა მტერს ხელიდან ძლივს გამოჰგლიჯეს და ქალაქიდან გაიყვანეს.

დედოფალი დარეჯანი 10 ენკენისთვეს გამოსულა ალყა შემორტყმულ ქალაქიდან, თან რამოდენიმე ერთგულნი ხლებიან... სამეფოს ამ უდიდეს განსაცდელის დროს ის ანანურს წასულა იმ მიზნით, რომ იქედან გუდოვიჩისათვის შეიკრიკი ეფრინა კავკასიის ხაზზე საგანგებო წერილით, რათა ჯარი რუსეთისა ერეკლეს საშველად ეხლავ „ლინიიდან“ დაძრულიყო. იქნება მეფეს კიდევ მოეხერხებინა ცოტა ხნით თბილისში გამაგრება და თუ ალა-მაჰმად-ხანი შეიტყობდა, რომ რუსის ჯარი მართლაც მოდიოდა, უეჭველია, რუსეთთან ომს მოერიდებოდა და პირს უკან იბრუნებდა... ასე ფიქრობდა დედოფალი და მღელვარე გულის ძვერით პააუხს ელოდა. გინერალი გუდოვიჩი ამ ამბებს შემდგენაირად გადასცემდა პეტერბურგს: — „ჩემი მრავალი უმაღლესი მოხსენებათა შემდეგ, შესახებ ალა-მაჰმად-ხანის მოსალოდნელ აცდახმიან საქართველოზე, უქვეშევრდომილესად გაუწყებთ, რომ გუშინ ქართლ-კახეთის დედოფალმა დარია გიორგის ასულმა გამომიგზავნა საგანგებო შეიკრიკით წერილი, რომლითაც მაცნობებს, რომ ალა-მაჰმად-ხანის ჯარებმა 10 სექტემბერს თბილისს ალყა შემოარტყეს, სიძინაც დედოფალი მხლებლებით გამოვიდა ანანურს (60 ვერსი თბილისიდან) მოზდოკის გზის მიმართულ გზით და მაუწყებს, რომ მეფე ერეკლე იმერეთის მეფესთან ერთად ჯარებით თბილისთან სდგანან და საომრად ემზადებიან. დედოფალი სთვლის ალყა-შემორტყმულ თბილისს უსაშინლეს გასაჭირში და დაჯიხნებით ხელახლად მთხოვს დახმარებას რუსული ჯარებით. მე კი გინაიდან უფლებია არა მაქვს უმაღლესის ბრძანების გა-

რეშე ჯარების გაგზავნისა, გაუწყებთ ამ თხოვნას დედოფლისას თქვენს იმპერატ. უზენაესობას განსახილველად“—ო (გრამოტი, 2. გვ. 108).

ეს თხოვნა პეტერბურგის ს.ბჭომ მხოლოდ 18—10 კაარჩია, როცა თბილისის ტრალედია დიდი ხნით დაურულებული იყო; აქ სახელმწიფო საბჭომ გუდოვიჩს განუმეორა ერთხელ უკვე (6 სექტემბერს) გაგზავნილი წესტრუქცია, რომ მას ფრთხილად მოქმედება მართებს, რათა არაფრით გაალიზიანოს პორტა ამის გამო რაიმე წინააღმდეგობა იუის ჯარისა არ უნდა ხდებოდეს ოსმალეთის ახლოს მდებარე კუთხეებშიო და სხვა. (იქვე, გვ. 114). ასე უყურებდა რუსეთი „ტრაქტატით“ აღეზულ მოვალეობას საქართველოს დაცვისათვის ამის გამო რომელიმე მეზობელთან მას უთანხმოება არ უნდა მოსვლოდა..

ალა-შაჰმად-ხანმა იავარად-ქმნილს საქართველოდან უამრავი ტყვეები წაასხა; საქართველო სპარსეთმა დაარბია, მაგრამ ერეკლე ვერ გასტეხა; ვერ იქნა და რუსეთზე ხელი ვერ ააღებინა... ეხლა ალა-შაჰმად-ხანს სექტემბრის საშინელებანი საქართველოს მოსასპობად საემოდ აღარ მიაჩნდა... მას ერეკლე კიდევ უფრო უნდა დაესაჯა და ქვეყანა სრულიად ამოეგდო..

აქ დარეჯან დედოფალი ხედავს, რომ საქართველო კვალად უსაშინელეს განსაცდელშია: ერთი შეცდომა კიდევ და ეს უძველესი სამეფო უფსკრულში გარდაეშვება... მაგრამ ისიც იცის, რომ შახთან შერიგება, მისთვის რაიმეს დათმობა ეხლა მხოლოდ დამცირებას მისცემს სამეფოს, ხოლო საქართველოს სიკვდილისაგან მაინც ვერ იხსნის.

ამიტომ დედოფალი ეხლა ერეკლესთან და მის ელჩებთან ერთად ვედრებისა და გაფრთხილების ხმით რუსეთის კარს მიმართავს; ის სასწრაფო დახმარებას მოიხსნოვს ქართველ ტყვეთა სახსნელად და შაჰის ახალ მოვლადს მის ასაცდენად: — „და განსაცდელისა ამის

F 77. 063
3

ჩვენზე მიწვენისათვის“, სწერს დედოფალი ეკატერინას, „ესოდენტა ტყვედ მიცემულთა ერთათვის, უზომოსა მწუხარებასა შინა მყოფი, წინაშე დიდებულ. თქვენისა, უხილავად მუხლთა ზედა მდგარი, ყოვლად უმდაბლესად გვედრებით: ტყვეთათვის, ჩჩვილთათვის, მოხუცებულთ და ქაბუკთა, რომელთა ტანჯვითა და დაწვითა ეკლესიებითა, გამწარებული გული ჩემი შეიწყალოთ; ყოვლად უმოწყალესო ხელმწიფევ, რათა მივიღოთ უმოწყალესი რეზოლუცია თხოვნისა ამის, რომელიც მიფისა ჩვენისაგან მოხსენდების იმპ. თქვენისასა“. და ბოლოს აფრთხილებს დედოფალი დარეჯანი რუსეთს, რომ „თუ ამავ ზამთარს ლენერალი ლუდოვიჩი არ მოგვკმევლა... უთუოდ კიდევ წავხდებით და იყავ ნება ყოველსა შინა მოწყალებისა თქვენისა ჩვენდამ“—ო (იხ. „ურამოტები“, 2. გვ. 121).

მართალია, ამის შემდეგ ეკატერინა მეორემ ზუბოვის დიდი ექსპედიცია დაიწყო სპარსეთის წინააღმდეგ, და ერეკლეს გენ. კორსაკოვის ჯარი უნდა მიხმარებოდა, მაგრამ... აქაც არ ჰქონდა ბედი საქართველოს: ეკატერინა 7—11 1796 წ. მიიცვალა და პავლე პირველმა რუსების ჯარები უკან გაიყვანა... საქართველო ისევ ეულად დარჩა და ალა-მაჰმად ხანი კვლავ დაიძრა სასიკვდილო განაჩენის აღსასრულებლად.

ზუბოვის ჯარების პავლე პირველის მიერ მოულოდნელად უკან გაწვევით საქართველო უმწეო ყოფაში ვარდებოდა; ამის გამო დედოფალი დარეჯან ინიციატივას ხელში იღებს და რუსეთის ხელმწიფვას მარიამ თევდორეს ასულს მიმართავს — გადასინჯოს პეტერბურგმა თავისი დადგენილება და არ დასტოვოს სამეფო პირისპირ განრისხებულ ალა-მაჰმად ხანისა. „აწინდელ დროსა შინა შეიწროებული მყოფობა ჩვენი კადნიერ მყოფს მე, რათა თვით, თავათ ჩემით მოვართო თქვენს დიდებულებას უმდაბლესი მოხსენება ესე... რათა გვექმნათ შემწე და შუამდგომელი წინაშე მათის

იმპ. დიდებულსა თქვენს საფარველ ქვეშე მყოფთ ქრისტიანეთა ერსა ამას, რომელნიცა მონღოზილნი მხოლოდ თქვენის საფარველსა აწ უკუ ქცევითა საქართველოით რუსეთის უძღვეველ ნხედრობისათა მოუთმენელსა მწუხარებასა შინა მყოფნი, მოველით მტერთაგან წარწყმედასა, რომლისათვისცა, უმდაბლესად მთხოვნელი ვსახოებთ განაწლებად დამტკიცებასა უმაღლესი საფარველისასა“ და სხვა. („ღრამ. 2, ნაწ. 1. გვ. 133).

დედოფლის ვედრება ეხლაც უშედეგოდ დარჩა, და საქართველო უცილო გაქრობისაგან ამჟამად რუსეთმა კი არ იხსნა, არამედ სასწაულმა... მრისხანე შაჰი, ვიდრე თბილისისაკენ დაიძროდა, შუშაში მოახჩვეს (1797 წლის ივნისის 5-ს).

დედოფალმა ახალ მპყრობელს, პავლე 1-საც მიმართა მსგავსი თხოვნით შეწვევისათვის, თანახმად „ტრაქტატის აღთქმათა“, მაგრამ პავლეს საქართველოს „აქტებში“ კარგად ამოეკითხა იმპერიის განზრახვანი და ნამდვილი მიზანი ტრაქტატისა.

მას ცნობები მოსდიოდა, რომ ერეკლე მეფის დღეები დათვლილი იყო და მისი სიფხიზლე სამეფოს დიდის ხნით კიდევ ველარ უდარაჯებდა, ხოლო სნეული და სუსტი გიორგი რუსეთს წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდა.

მართლაც, 11 იანვარს 1798 წ. ივერის მზე ჩაესვენა, საქართველოს მოჭირნახულემ დაღლილი ხელები დამდგარ გულზე დაიკრიფა... მტერთ ერთბაშად იმედი მიეცათ ეხლა შორით მოვლა და დიპლომატია საქირო აღარ იყო.

ამ დღიდან იწყება უკვე აშკარად გამოცხადებული ჩარევა რუსეთისა საქართველოს შინაურ ცხოვრებაში, ხოლო არა აშკარად — მისი შეტევა საქართველოს ტახტის წინააღმდეგ.

შეიძლებოდა ეს ბრძოლა არც ისე გახანგრძლივებულიყო, რომ დარეჯან დედოფლის მომხრეებს თავისი

მიზნის განხორციელებისათვის მეტი ფხა გამოეჩინათ და დარეჯან დედოფალი ტახტზედ აეყვანათ, როგორც განზრახვა ჰქონდათ. მაგრამ გიორგი მეფემ ამ ერთ შემთხვევაში მაინც, მისგან სრულიად მოულოდნელი, სისწრაფე - მამაცობა გამოიჩინა და ვიდრე დარეჯანის პარტია ერეკლეს იგლოვდა და მის ღირსეულ დასაფლავების გეგმებს აწყობდა, გიორგიმ სამეფო ფუნქციები ხელთ აიღო და თავადების დაფიცებას შეუდგა...

საშინელის მწუხარებით მოცულმა დედოფალმა და სოლომონ ლეონიძემ ვერ მოახერხეს ამ დროს საკმაო აქტივობის გამოჩენა; დარეჯანი გართულებას მოერიდა, იხედაც დასუსტებულ სახელმწიფოს ცხოვრებაში და გამარჯვება გიორგის დარს; თუმცა, როგორც ისტორიკოსი გადმოგვცემს, „**უმრავლესობა დედოფალ დარიას განმეფების მომხრე იყო**“-ო. (იხ. ბუტკოვი, ტ. 2. გვ. 443). ეხლა რუსეთს უკვე დიდი ჯარი შეჰყავს საქართველოში და რწმუნებულ კოვალენსკისაც საგანგებო ინსტრუქციებით გზავნის. ამ ინსტრუქციებში ჩვენთვის ყველაზე უფრო შესანიშნავია ის, რომლის ძალით კოვალენსკის ევალება ადევნოს ფხიზელი თვალყური ქვირც დედოფლის ყოველგვარ მოქმედებას და ცალკე დედოფლის მომხრეებსა. (იხ. ბუტკოვი, ტ. 2. გვერდი 449).

რუსეთის მოხელეებმა ზედმიწევნით შეასრულეს ეს დავლება და ამის შემდეგ დედოფალ დარეჯანს და მის ქალებს და ვაჟებს მზვერავნი და ჯაშუშნი არ მოჰკლებიან...

მალე მდგომარეობა გიორგისა და დარეჯანს შორის რუსის მოხელეთა ცდებმა ფრიად გაამწვავა; გიორგიმ დედოფალს თვისი მამულები ჩამოართვა და თვის მეუღლეს მარიამს გადასცა, ხოლო დარეჯანს ფრიად შემცირებული ულუფა დაუნიშნა. ამ ამბავმა უფრო გააღრმავა უთანხმოება ამ ორ პარტიათა შორის და დედოფალ დარეჯანის მომხრენი და კერძოდ, ბატონიში-

ლები: ვახტანგ, იულონ და ფარნაოზი აჯანყებიათიკის აშკარა მზადებას შეუდგნენ; ბატონიშვილი ალექსანდრე განჯით სპარსეთში გაიქრა და ბაბა-ხანის და აბას-მირზას დახმარებით სცდილობდა დედის პოზიციის გამაგრებას და რუსების შევიწროებას. დარეჯანის გატაცება - გამეფების განზრახვა თითქოს უნდა აღსრულებულიყო და როცა აბას-მირზას ჯარები აზერბაიჯანში შეიჭრნენ, სნეული მეფეც შიშმა აიტანა; აშკარა იყო, ალექსანდრე ბატონიშვილის წაქეზებით, სპარსეთი საქართველოსაკენ მიიწევდა და თითქმის ტყვედ ქმნილ დედოფალ დარეჯანის მომხრეებს რუსთა განდევნის იმედი უცოცხლდებოდათ. მეორეს მხრით, დანარჩენმა ბატონიშვილებმა 3.000 კაცი შეჰკრიბეს და დედოფლის გამოსახსნელად თბილისისაკენ გაეშურნენ. მაგრამ გიორგი მეფემ რუსის ჯარის საშუალებით და თვის ერთგულთა რაზმებით, რომელთაც წინ მიჰი ძე, იოანე ბატონიშვილი მიუძღოდა, ეს შემოტევები უკუაქცია. (იხ. ბუტკოვი, ტ. 2. გვ. 453).

დარეჯანმა ფარხალი მაინც არ დაჰყარა... ეხლა საფრთხე არა მარტო მას შეეხებოდა, არამედ მთელ სამეფოს, რომელიც დიდებულ ერეკლეს ასეთის ზრუნვით და მხნობით მრავალი ხიფათისაგან გადაერჩინა. დარეჯანიც ხომ მაშინ მუდამ გვერდით ედგა მეფეს... და ეხლა ყველაფერი ეს სუსტს და უძლურ გიორგის ხელიდან ეცლებოდა... და ეცლებოდა ისეთის მოხერხებით, რომ მეფე ვეღარ ერკვეოდა ამ ხლართებში და რუსეთის ქრისტიანულ ნიღაბს იქით ვერას ხედავდა. მდგომარეობა ეხლაც უნდა ეხსნათ დარეჯანის, ან მის მარჯვენა ხელის, იულონის გამეფებით და რუსთა განდევნით. და ერთი დიდი ცდაც კიდევ მოახდინა დედოფლის შთაგონებით ალექსანდრე ბატონიშვილმა, რომლის უკან დარეჯანის შვილისშვილი, იმერეთის მეფე, სოლომონ მეორე იდგა. ალექსანდრე ომარ-ხანის და სხვა ანტი-რუსულ ძალთა დახმარებით კახეთში შეიჭრა და გიორ-

გის და რუსთ ძილი დაუფრთხო. მთელის ძალებით ექ-
გერა რუსის ჯარი ომარ-ხანის და ალექსანდრე ბატო-
ნიშვილის რაზმებს და ნახურასთან დიდი ბრძოლა გა-
ჩაღდა, და გენერალ ლაზარევი და გულიაკოვმა იმავ
იონანე ბატონიშვილის დახმარებით რუსეთს და გიორგის
7—11—1800 წ. კვლავ გამარჯვება არგუნეს. დედო-
ფალ დარეჯანს ხელახლა გაუცრუვდა იმედები: რუსეთმა
მკვიდრად მოიკიდა ფეხი საქართველოში. ეხლა არც
პავლე და არც მის მემკვიდრე ალექსანდრე პირველს
ჯარის გამოსაგზავნად თხოვნები და ვედრებანი აღარ
სჭიროდათ! ბათალიონებით, ყაზახთა რაზმებით და არ-
ტილერიით გაიგზო საქართველო.

საუბედუროდ, დედოფალ დარეჯანის იქვეები გადა-
ქარბებით გამართლდა. ერეკლეს სიკვდილმა რუსეთის
ფარულ პოლიტიკას ნიღაბი ახადა და გიორგი მეფეს
სუვერენიტეტის მთავარ ნაწილზე ადვილად ხელი ააღე-
ბუნეს; მომაკვდავ და უძლურ მეფეს სავსებით ჩამოა-
შორეს დედოფალი დარეჯანი და მრჩეველად რუსულ
— საომარ დენერალი ლაზარევი მიუჩინეს.

ეხლა ლეკებისა და გამდგარ ბატონიშვილების ში-
შით გიორგი მეფე სავსებით რუსეთს მიენდო; ის გულ-
წრფელად ფიქრობდა, რომ სამეფოს ფუნქციების მეტ
დათმობით რუსეთის მტკიცე მფარველობას მიიღებდა.
გულსიტკივილით ადევნებდნენ თვალყურს დარეჯანი
და მისი მომხრეები მეფის ცდას „საქართველოს მიღე-
ბისათვის რუსეთის“ მიერ... მათ იცოდნენ, რომ გიორ-
გის „თხოვნითი პუნქტები“ დიდი ნაბიჯი იყო საქართ-
ველოს სამეფოს გაუქმებისაკენ გადადგმული, და რომ
მომავალში რუსეთი შემდეგ ნაბიჯს თვითონვე ადვი-
ლად გადასდგამდა და ამ უძველეს სამეფოს, რუსეთის
„ღუბერნიად“ აქცევდა. საუბედუროდ, ყველაფერი ასე
მოხდა...

მეფე გიორგი 28 დეკემბერს 1800 წ. მიიცივალა და
სამეფოს გადარჩენის იმედებიც თან წაიღო. ეხლა რუ-

სეთი არას ერიდებოდა და სამეფო ტახტის ერთბაშად გაუქმება სწადდა. მემკვიდრე დავითს მხოლოდ „მიახლოების“ უფლება დარჩა ამ ტახტთან...

სამეფოს ერთგულთა (სოლომონ ლეონიძის, სარდალ ორბელიანის, ალ. მაყაშვილის და სხვათა) დაჟინებითი თხოვნას, რომ სასწრაფოდ მეფედ კურთხეულიყო, დავითმა ყური არ ათხოვა. იგი კვლავ რუსეთზე იყო მინდობილი და იქედან ელოდა დამტკიცებასა და ინვესტიტურებს; უფრო მეტიც, მან საჭიროდ დაინახა ეს ერთგულნი მრჩეველნი ლაზარევისათვის ხელში მიეცა. და ლაზარევი სოლომონ ლეონიძე დააპატიმრა.

მემკვიდრის ეს ილიუზიები უფრო გააძლიერა ღენ. კნორრინგის საქართველოში წარმოგზავნამ, რომელსაც ცნობილი კითხვების გამორკვევა ჰქონდა ალექსანდრე პირველისაგან დავალებული: 1. შეუძლია თუ არა საქართველოს დამოუკიდებლად არსებობა და 2. მართლა ყველას აურვლი თუ იყო რუსეთთან შეერთება?

ზოგი ქართველი კეთილშობილი ამ „რეფერენდუმით“ საქმის მოგებასაც ფიქრობდა და მისთვის პასუხი საეჭვო არ უნდა ყოფილიყო... ორი ათას წელზე მეტი იცხოვრა საქართველომ საკუთარს სახელმწიფოებრივის ცხოვრებით და აბა ვინ იტყოდა, რომ მან ერთბაშად დაჰკარგა ამისი უნარი? „მართალია“, ამბობდნენ ისინი, „ერეკლე აღარა გვყავს, მაგრამ ქართული მხედრობა და სული ხომ ძველებური დარჩა... ვინ გაბედავს და ეტყვის კნორრინგს, რომ ყველას სურდეს რუსეთის ქვეშევრდომობა და თორმეტ საუკუნეზე მეტ მანძილზე სახელოვნად განელილი გზა ბაგრატიონთა ჩაქოლილი იქნასო? განა ყველა სულმოკლე და ან მოღალატეა?... — ასე მსჯელობდნენ საქართველოს ზოგი მამულიშვილები და ასე ფიქრობდა მაშინ დავით ბატონიშვილიც. მაგრამ ასე არ ფიქრობდა დარეჯან დედოფალი, რომელსაც რუსის არც ლბერალის და არც რეაქციონერის არაფერი სწამდა და იცოდა, რომ კნორ-

რინგის „პასუხი“ ზუბოვ - ორლოვებისა და სახელმწიფო საბჭოს მიერ წინასწარ იყო პეტერბურგში გამზადებული... და ეს პასუხი ისეთი უნდა ყოფილიყო, რომელიც საქართველოს რუსეთის პროვინციად აქცევდა, ხოლო გენერალ კნორრინგს კი მის მთავარმართებლად.

ამიტომ ამ დაქვევებულმა დედოფალმა ჯერ კიდევ დროზე გაგზავნა მოხსენება პეტერბურგში, რომელიც 3 ივნისს შეტანილ იქმნა სახელმწიფო საბჭოში.

დედოფალი თავის მიმართვაში დარბაისრულის ღირსებით ითხოვს მოპირდაპირესაგან ერთხელ დადებულ ხელშეკრულების ასრულებას: ის ხელახლა 1783 წლის ტრაქტატს ემყარება, თითქოს მის შემდეგ პავლე პირველის შეერთების მანიფესტი არც კი გამოცხადებულიყო. დარეჯანი ძველის, ერეკლეს საქართველოს ენით ლაპარაკობს და მოითხოვს საქართველოს მთავრობის და მართველობის საკითხი ურყევლად დაეტოვებინათ ტრაქტატის „მტკიცე საფუძვლის თანახმად“. (იხ. ზ. ავალიშვილის, „პრისოედინენიე“). ზუბოვის მომხრენი ყალყზედ დადგნენ და სახელმწიფო საბჭოს დედოფალ დარეჯანის მოხსენების განხილვა კნორრინგის დაბრუნებამდე გადაადებინეს. ხოლო 26 — 6 კნორრინგის დასკვნები უკვე გადაეცა ხელმწიფეს, და ჩვენ ვიცით, როგორი იყო ის მოხსენება. მაგრამ კნორრინგმაც კი ვერ იპოვნა იმდენი გამბედაობა, რომ მეორე კითხვაზე გადაჭრით „პო“ ეთქვა და სამეფოს რუსეთთან შეერთების საერთო წადილი კნორრინგის მოხსენებაში ვერ გამოჩნდა. მაგრამ ეს „დაიქვევა“ იმდენად უმნიშვნელო იყო, რომ ამან შექმნილი მდგომარეობა ველარ შეარყია და სახელმწიფო საბჭოს სხდომამ 8 აგვისტოს 1801 წელს კნორრინგის დასკვნები დაადასტურა და ამით საქართველოს საკითხი უარყოფითად გადასწყვიტა.

ამის შემდეგ დედოფალ დარეჯანის ცნობილი მოხსენება სიმწვავეს ჰკარგავს და ის არქივს გადაეცემა.

რა მოხდა შემდეგ? კნორრინგი მთავარმართებელი გახდა, მაგრამ ვერც მან და ვერც კოვალენსკიმ ვერ შეძლეს ქვეყნისათვის საქართველოს გაბედნიერების სურათი დაენახებინათ... საქართველოს ახალი ყოფა როგორღაც არა ჰგავდა ბედნიერებით დათრობას რუსეთის ძლიერ კალთის ქვეშ. ერთი წელიც კი არ დააცადეს კნორრინგს და კოვალენსკის, რომ მშვიდობიანი მმართველობა ეხილათ.

1802 წლის შეთქმულებამ პეტერბურგი ძალზე ჩააფიქრა და ეხლა ყველასათვის აშკარა გახდა, რომ დავითის ტახტთან „არ - მიშვებით“ არც საქართველოს დამოუკიდებლობისა და არც დინასტიის საკითხი არა სწყდებოდა... უკმაყოფილება იზრდებოდა. სპარსეთის ახალმა მმართველმა, ბაბა-ხანმა საქართველო ისევ სუვერენულ სახელმწიფოდ სცნო და მის მეფედ დარეჯანის უფროსი შვილი, იულონი გამოაცხადა; ხოლო ალექსანდრე ბატონიშვილი იქედან შემოტევის ამზადებდა იულონის ტახტზე ასაყვანად. ბატონიშვილი ვახტანგი დარიალთან იდგა და მამაცური შეტევისათვის ემზადებოდა, რათა რუსეთისათვის „საკომუნიკაციო“ გზა მოეჭრა; არც ლეკებისა და მთიულებისაგან მოდიოდა სანუგეშო ამბები.

საქართველოში იწყებოდა ცნობილი 1802 წლის აღრევა, და ყველა ამბების ძაფები დედოფალ დარეჯანს ხელთ ებურა, მისი ქალების, თეკლა და ქეთევანის დახმარება - მონაწილეობით... რუსეთმა 1802 წლის შეთქმულება ჩვეულებრივის სისასტიკით ჩააქრო; ის იქამდის მივიდა, რომ ბოდბელი მიტროპოლიტიც კი დააპატიმრა და ქართველ ხალხს მკაცრი გაფრთხილება მისცა. ამით მან კიდევ ერთხელ განაცხადა, რომ საქართველოსთან დადებულ ხელშეკრულებას აღარა სცნობდა და დარეჯან დედოფლის და მისს მომხრეთა ცდა ერეკლეს ტრაქტატზე დაყრდნობისათვის, მას აჯანყებად მიაჩნდა.

საქართველო მაინც არ სცხრებოდა და მოწინავე ქართველობა ბაგრატიონების ირგვლივ ირაზმებოდა. ეხლა აქ პარტიები აღარ იყო და სამეფოს გადასარჩენად ყველამ დარეჯანის ირგვლივ თავი მოიყარა. ეს დედოფალი კი ტახტის აღდგენას და ხელმწიფის ახალ მანიფესტის გაუქმებას მოითხოვდა, და მისთვის ეხლა სულ ერთი იყო — ვინ იქნებოდა ამ ტახტზე აყვანილი.

ალექსანდრე პირველის მიერ კნორჩინგის ხელით უკანასკნელი იმედების მოსპობის შემდეგ, მის შემდეგ, რაც, დავითის თქმით, რუსეთმა საქართველოს ბედი „4 პლუტსა და 1 დურაქს ჩააბარა“, ბატონიშვილთა ორივე ფრთა (დავითისა და იულონის) სამეფოს გადასარჩენად გაერთიანდა.

ლაზარევი გახდა თავჯდომარე „დროებითი მმართველობისა“ და მან ყველას ერთნაირად უწყალოდ დევნა დაუწყო; მან სამეფო ფუნქციათა ნაშთების აღმოფხვრას მიჰყო ხელი, რასაც ბაგრატიონთა გადასახლება უნდა მოჰყოლოდა. აი, ეხლა იყო ერთობა და სიმტკიცე საჭირო ისე, როგორც არასდროს...

დავითმა რუსის ლენერალის მუნდირი პეტერბურგს უკან დაუბრუნა და განმდგარ ბატონიშვილთა, იულონის მომხრეთ, შეუერთდა.. „ეხლა ყველამ ერთად დაიფიცეს — ყოველი ღონით ეცადონ შეინარჩუნონ სამეფო ხარისხი ბაგრატიონთა ოჯახში. ყოფილი მტრები და ეხლა კი მეგობრები, შეთანხმდნენ, რათა აიყვანონ მეფედ ის, ვისაც დანიშნავს და აირჩევს დედოფალი დარეჯან... და ყველანი ერთად სთხოვენ მეზობელ ხანებს. საქმეში დახმარებასო, ბატონიშვილი ალექსანდრეც შეუერთდაო დანარჩენებს და დედოფალ დარეჯანის მეშვეობით მათ სპარსეთის მხრივ ახალ იმედებზე სწერდა: — „ამნაირად, დედოფალი დარეჯანი გახდა ის ცენტრა, რომლის ირგვლივ ბრუნავდა ყველა ეს „ინტრიგები“-ო; „დედოფალი დარია“, სწერდა ლაზარევი კნორჩინგს, „რომელსაც აქვს უდიდესი გავლენა თვისი წინანდელი

სამეფო საქმეებთან დაახლოებისა გამო, მთელს აქაურ მანქანას მართავს; ის, ვით დედოფალი, ერთგულთ წყალობებს ჰპირდება, და ითხოვს დახმარებას, როგორც ქართველთაგან, ისე სამეფოს გარეშე ძალთაგან (მცხოვრებელთაგან) და სხვა... ყველა ამათ გვერდში უდგანან პეტერბურგის ქართველები და გარსევიან ჭავჭავაძეო.

ამის შემდეგ დედოფალი დარეჯანი და ყველა ბატონიშვილები (დავითი) უგზავნიან „შეთანხმების ბარათს“ ბაბა - ხანს და ალექსანდრე ბატონიშვილის შემწეობით სთხოვენ მას: სცნას მეფედ საქართველოსა იულონი, და დაეხმაროს მათ ჯარებით რუსთა განსადევნად; „ეხლა მთელი ხალხიც ამით აჰყვამ“-ო, სწერს ისტორიკოსი დუბროვინი. „მრავალი თავადთაგანი მხლებლებით გადასახლდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილთან, კახელნი გადგნენ და ახალ წესს და სამართალს არ ემორჩილებოდნენ, ქართლის თათრობა გაიხიზნა და აყრით იმუქრებოდა; თბილისის ვაჭრობა გაჩერდა, გადასახადს აღარ იხდიდნენ, დუქნები დაჰკეტეს და სხვა. „მოკლედ“-ო, სწერს საგანგებოდ წარგზავნილი რუსის მოხელე ლოხვიცი, „ეხლა უკვე ყველანი უკმაყოფილონი არიან, ისე, როგორც წინად მომხრენი იყვნენ“-ო.

„დედოფალი მარიამიც ეხლა ხშირად და რიასთან“-ო; „თბილისი ერთიანად არეულობამ მოიცვა“-ო, სწერდა ამ დროს ლაზარევი პეტერბურგს, „ალექსანდრე ბატონიშვილი, მისი ერთგულებით და მოკავშირე ხანებით სცდილობს წამოვიდეს საქართველოზეო; პირ-კუთლი-ხანი 10.000 კაცით ეპირება ბელაქანისაკენ, საიდანაც ლეკების დახმარებით უნდა კახეთში შემოიჭრეს, რადგან სწორედ ეხლა მიიღო ალექსანდრე ბატონიშვილმა დარიას ბრძანება: „დააჩქაროს შემოტევა“-ო, რადგან მისი ცნობებით, რუსთა ჯარი საქართველოში ეხლა მცირეა, კახეთში შეთქმულნი მზად არიან და მათ ელოდებიან“-ო.

აი, რა ზომამდე გაიზარდა ამ დროს დედოფალ დარეჯანის გავლენა.

ბაგრატიონთა შორის უთანხმოებების მოსპობამ რუსეთი დიდ საგონებელს მისცა. მას მთელი გეგმები ერღვეოდა და საჭირო იყო ამ დიდი ქართული მოძრაობისათვის თავი მოეკვეთათ. დედოფალი დარეჯანი და ბაგრატიონები საჩქაროდ საქართველოს უნდა მოშორებოდნენ... ხელმწიფე მათ რუსეთში გადასახლებას ითხოვდა და საქვეყნოდ ამას „სადარბაზოდ მიწვევას“ არქმევდა...

მაგრამ დარეჯან დედოფლის სასტიკი წინააღმდეგობის გამო, კნორრინგმა და კოვალენსკიმ რუსეთისა და პირადად ალექსანდრე პირველის ეს დავალება ვერ შეასრულეს; დარეჯანის რუსეთში იმპერატორთან „სტუმრად მიბრძანების“ საქმე ვერ გაჩაჩხეს, თუმცა ბევრ - ნაირის მომხიბლაობით იყო გამოცხადებული ეს „მიპატიება პეტერბურგის სასახლეში და ხელმწიფის აღთქმული უდიდესი წყალობანი“, მაგრამ დედოფალი არ ჩქაროდა; თვეს თვეს ამატებდა და ათას რასმეს იმიზეზებდა. მაგრამ სწორედ ესაა ჩქარობდნენ მისი შიკრიკები ალექსანდრე ბატონიშვილთან და იმერეთში, სოლომონ მეფესთან. ჩქარობდნენ ახალ გამოსვლათათვის იულონი, ფარნაოზ, ვახტანგ და სხვა ბატონიშვილები, და ეს ამბები პეტერბურგს მოსვენებას არ აძლევდა, — მათი მოვლა ძნელი გამხდარიყო. მაგრამ რუსეთმა ბოლოს წამალიც გამოსძებნა და ციციანოვი მიიწვია.

8 სექტემბერს 1802 წელს პეტერბურგში ლენერალ ციციანოვს ალექსანდრემ საკუთრივ უმაღლესი „რესკრიპტი“ გადასცა, რომლითაც აუწყა, რომ კნორრინგი და კოვალენსკი გადაყენებულ იქმნენ და მათ მიერ ჩადენილი შეცდომების გამოსწორება ესაა ამ მამაც ლენერალს მართებდა.

ამ „რესკრიპტში“ საიდუმლო დავალებები იყო ჩამოთვლილი და მათ შორის თვალსაჩინო ადგილი ეკი-

რა: დედოფალ დარეჯანის რუსეთში სასწრაფოდ „მიპატიებებს“. ხოლო 21 ნოემბერს ხელმწიფემ სპეციალური ბარათიც გადასცა ციციანოვს დედოფალ დარეჯანისათვის. აქ უცნაურის თავმდაბლობით და მოკრძალებით ეპატიება იგი დედოფალს და მის ქალიშვილებს პეტერბურგში და იჩქარის მათ პირადად ხილვას, რათა თავისი პატივისცემა და ყურადღება დაუმტკიცოს. (აქტები, ტ. 2).

მაგრამ რუსეთისათვის. ასე მხნე და თავდადებულ ციციანოვსაც, რომელიც სწრაფ და უწყალო ხელით ანადგურებდა ყველაფერს ქართულს, თითქმის ერთი წელიწადი ვედრება და მუქარა დასჭირდა, ვიდრე დედოფალ დარეჯანს პეტერბურგისაკენ პირს აქნევინებდა...

მაგრამ, დედოფალი დარეჯანის შვილისშვილის, ისტორიკოს ალექსანდრე ორბელიანისა არ იყოს: „ეს ამბავი ახლა აქ მოკლედ ითქმის, თორემ ისე დიდი!“ და აშკარაა, ბევრი უძილო ღამეები გაატარებინა ამ ერთი წლის განმავლობაში დედოფალმა უტუხ და ჯიუტ ღენერალ ციციანოვს; ვერ იქმნა, ვერ გამოიყვანა ეს ზვიადი ადამიანი დედოფალურის ღირსეული დარბაისლობიდან ცივმა და მრისხანე ღენერალმა.

ციციანოვს ჯერ ისევ პეტერბურგში აუწყეს, რომ დედოფალს თვითონვე გამოეთქვა სურვილი ალექსანდრე პირველის ხილვისა; ამიტომ საქართველოში ჩასვლის წინ ციციანოვი „კავკასიის ხაზზე“ გაჩერდა და 27—12—1802 წ. აქედან კოვალენსკის მისწერა: „გივზავნით ხელმწიფის და თან ჩემს პირად წერილებს დარბაისთან და სთხოვეთ — დააჩქაროს ჩამოსვლაო; მას თვითონ განუტყბადებია სურვილი ხელმწიფის ნახვი“ ა და თან სურს წამოიყვანოს ასულნი: თეკლა და ქეთევანიო. ვსარგებლობთ ამით, და ვიჩქარით ავუსრულოთ ეს წადილიო. ეს წერილი პირადად გადაეცით და თვითონაც ეცადეთ დაარწმუნოთ... ჩამოვიდეს აქ „ლინიაზე“, სადაც მე შევიჩერდი მხოლოდ იმისათვის, რათა ავასრულო ხელმწი-

ფის ნება დარიას საჩქაროდ გამგზავრების შესახებო. მე მსურს — თვითონ გავისტუმრო აქედან პეტერბურგისაკენო. ფული რაც საჭირო იქმნეს, არ დაზოგოთ, მიეცით“. დიდ გულუხვობას იჩინდა ეხლა ეს ლენერალი.

მეორე დღეს, 28—12, ციციანოვი მინისტრს კოჩუბეის სწერდა, რომ გაუგზავნა კოვალენსკის წერილები და დავალება და უცდის „ლინიაზე“ პასუხს კიდევ 12 დღე; თუ უარი მომივიდა, მაშინვე გავსწევ, რომ პირდაპირ მივილო ზომა რათა მოვაშორო დარია იქაურობასო, სადაც მისი ყოფნა „სტოლ მნოგო ნაროდნიე უში კოლებლეტ“. მაგრამო, განაგრძობს იგი, მე პირადად არა მჯერა დედოფლის გულწრფელი განზრახვისა რუსეთში წასასვლელადო. „წინააღმდეგ, ვფიქრობ, რომ მან ეს განგებ მოიგონა, რათა გაფანტოს იჭვები მისი მონაწილეობის შესახებ იმ აღრევაში, რასაც იქ შარშან ზაფხულზე ადგილი ჰქონდა. ამავე დროს დედოფალი უცდის ალექსანდრე ბატონიშვილის ჩამოსვლას განჯაში და შემდეგ ჰარში არეულობის მოსახდენად“. ამასთან გენ. ციციანოვი სწერს, რომ ლაზარევი მას ატყობინებს, რომ დარიას აქვს საიდუმლო კავშირი ალექსანდრე ბატონიშვილთან, და რომ ამ უამად ხელახლა მიუღია მისგან წერილი, სადაც აუწყებს, რომ საქართველოსაკენ ჯარებით მოდის და თუ ცოცხალი დარჩა, საქართველოს სამეფოს აღადგენს, ხოლო თუ ის მოკლეს, მაშინ დარეჯანმა დაივიწყოს, რომ მას და მეფე ერეკლეს ჰყავდათ შვილი, ალექსანდრეო...

გენ. ციციანოვის ცდას დედოფლის „ლინიაზე“ მიპატიებებისათვის, რასაკვირველია, არავითარი ნაყოფი არ გამოუღია და ამ პირველ მარცხზე მან შესაფერი მოხსენება აფრინა პეტერბურგს. 10 — 1 — 1803 წ. ციციანოვი ხელმწიფეს სწერს, რომ „დარეჯანმა უარი განაცხადა წამოსვლაზე, თითქოს ავადმყოფობის გამოო და მე ეხლავ მივემგზავრებო, რათა თქვენი ბრძანება, მისი ძალად გადმოსახლების შესახებ შესრულებულ ეყო“-ო. იმავე დღეს

ის უფრო დაწვრილებით მოახსენებს მინისტრს კოჩუბეის, რომ მისი იქვეები გამართლდა; რომ დარიას თხოვნა რუსეთში წასვლაზე უბრალო ფარდა იყო; ამით მას სწადია დაფაროს მისი თანაგრძნობა საქართველოში წარმოებულ არეულობათა დმი, რომელთაც განსაკუთრებით თვით დედოფალი დღესაც აღვივებს. „აი, ეს მაიძულებს ეხლაც ძალად ვადმოვასახლო ის და მასთან მთელი სამეფო ოჯახი“ო და სხვა. (იხ. აქტები, 2.).

მართლაც, გადაჭარბებული არ გამოდგა ციციანოვის „სიფრთხილე“ და ის მალე დარწმუნდა, რომ დედოფალს კიდევ აქვს მრავალი უხილავი ქაელები გაბმული და ჯერ კიდევ ბევრი მოიძებნებიან საქართველოსა და ტახტის აღდგენისათვის თავდადებულნი..

გენ. ციციანოვს ხელთ ჩაუფარდა წერილები დედოფლისადმი, რომელსაც ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები, თვითონ ციციანოვის მიერ რამოდენჯერმე გაგზავნილ აზნაურ ზაქაოი. ჯორაშვილს ატანდნენ, სხვა ოფიციალურ მიწერ-მოწერათა გარეშე. მთავარმართებელი მიხვდა, თუ რა სასაცილოდ მოატყუეს ის და როგორ მშვენივრად სარგებლობდნენ დედოფალი და ბატონიშვილები ციციანოვის შიკრიკით, რომელსაც ვითომდა თავს ედვა ალექსანდრე ბატონიშვილის რუსებისაკენ გადაბირება და მისთვის ციციანოვის მოწოდებათა გადაცემა. ამას მოჰყვა ხანგრძლივი მიწერ - მოწერა ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილთან მათი „გადმობირების“ პირობების შესახებ და ზ. ჯორაშვილიც ახალისა დავალებებით რამოდენჯერმე ჩავიდა სპარსეთს.

აი, ამ შიკრიკის საშუალებით გაცხოველდა გახიზნულ ბატონიშვილების მიწერ-მოწერა დარეჯან დედოფალთან; ბოლოს, ჯორაშვილმა სპარსეთიდან ოთხი საიდუმლო წერილი ჩამოიტანა დედოფალ დარეჯანისათვის; მეტის სიფრთხილისათვის, მან ეს საყურადღებო წერილები ჯერ ქალაქ გორში დასტოვა თეიმურაზ ბატონიშვილის მეუღლე ელენესთან; უკანასკნელმა კი ეს წერილები

ანდო როსტომ ბაგრატიონს, დედოფალ დარეჯანისათვის გადასაცემად მუხრანში. აი, ეს წერილები უპოვნეს როსტომ ბაგრატიონს და ყოველივე გამომჟღავნდა. დამახასიათებელია დარეჯანის ერთგულთა სიამაყე და ქედმაღლობა რუსთა მიმართ. როცა რუსებმა ამ როსტომს დაჰკითხეს და პირადობის საბუთებიც მოსთხოვეს, მან მიუგო, რომ ის როსტომ ბაგრატიონი განსლავთ და არავითარ „დოკუმენტებს“ არ ატარებს, რადგან ბაგრატიონთ თორმეტი საუკუნის სახელოვანი ისტორია აქვთ, ხოლო ის თვითონ მხოლოდ 35 წლისა არის (აქტები, 2).

გენ. ციციანოვი მიხვდა, თუ რა საშინლად ატყუილებდა მას და ათამაშებდა დარეჯან დედოფალი, რა მოხერხებულად აგზავნიებდა ბატონიშვილებთან შიკრიკს, ვითომდა შესარიგებლად და ნამდვილად კი... ამ მარცხის დამალვა გენერალმა ვერ გაბედა და შინაგან საქმეთა მინისტრს კოჩუბეის წინაშე 5—10—1803 წ. ახდილად აღიარა — თუ რა მოხერხებულად მოატყუა იგი დარეჯან დედოფალმა, და რომ ამის შემდეგ, რა თქმა უნდა, დედოფლის ნდობა არავითარ შემთხვევაში აღარ შეიძლებოდა. ციციანოვი სწერდა, რომ საქართველოში ჩამოსვლისათანავე მან მოახერხა ორი ბატონიშვილის გადასახლება, რააც გაზაფხულის დასაწყისავე მოჰყვა „გადასახლება ღვთისაგან წყეულის“ დედოფალ მარიამისა. რაც შეეხება დარეჯანს, იძულებული ვიყავ მისი გარდასახლება შემოდგომამდე გადამედო, „წყლულთა გამო“, რაიც ჩემი თვალითვე ვნახეო, რადგან მისი არა მჯეროდაო. აქვე ზედმეტი არ იქნება გავიხსენოთ ციციანოვის აღრიხდელი მოხსენება მინისტრისადმი (11—4—1803 წ.) დედოფლის ავადმყოფობის შესახებ.. „ბატონიშვილ დავითის და ვახტანგის გადასახლებამ“, სწერს გენ. ციციანოვი, „გამოიწვია დედოფალში ახალი მწუხარებანი, რაიც ძველს ზედ დაერთო და ამან გააძლიერა მასში ავადმყოფობის შემოტევანი, გაუხშირდა გულის წასვლა და მთელს სხეულზე სიმსივნე მოედო. ვიცოდი რა თ ვიდა-

ნვე დედოფლის ეშმაკობა და ფანდები სხვა და სხვა სა-
ბაბთა გამოსაძებნად, რათა რუსეთში გამგზავრების დრო
გაეხანგრძლივებინა, მე არა მწამდა მისი ავადმყოფობისა,
ვიდრე ამას თვით არ შეევა მოწმებდი... და ეს მოხდა ამ
დღეებში, როცა მე მას, ვითომდა თავაზიანობის დასამტ-
კიცებლად, აღდგომის მისალოცად ვეახელ .ამ დარბაზო-
ბამ მართლაც დამარწმუნა მის ავადმყოფობაში და იძუ-
ლებული ვაეხდი მისი გამოგზავრება გადამედო.

აი, ამის შემდეგ გენერალმა დარეჯანს იძულებით
ნება დართო, როგორც ზემოდ აღვნიშნეთ, სამკურნალოდ
მუხრანში გადასახლებულიყო, მაგრამ ფრთხილმა გენ.
ციციანოვმა დედოფალს მუხრანშიც ჯაშუში მიუყენა.

დავუბრუნდეთ ციციანოვის მარცხს ზაქარია ჯორა-
შვილის მიერ ჩამოტანილ დედოფლის საიდუმლო წერი-
ლის გამო. ციციანოვი მინისტრს აუწყებდა, რომ მან ჯო-
რაშვილის საშუალებით მიწერ-მოწერა გამართა სპარ-
სეთში გახიზნულ ბატონიშვილებთან და ჯორაშვილს წე-
რილებთან ერთად ფულიც გადასცა. მაგრამ ყოველ შემ-
თხვევისათვის ამ ჯორაშვილსაც ჯაშუში მიუეჭინე და
ბოლოს გამოიჩქვა, რომ ჩემი წერილები მხოლოდ ნი-
ღაბი ყოვილან; მის იქით იფარებოდა გაცხოველებული
მიწერ-მოწერა დედოფალ დარეჯანისა და ბატონიშვილ
ალექსანდრეს შორის. იმ ოთხი წერილიდან, რომელიც
დარეჯანს უნდა მიეღო, ჩვენ სრულიად დავრწმუნდით
სიძულვილში, რასაც რუსეთისადმი ატარებენ ალექსან-
დრე ბატონიშვილი და მისი მშობელი დედა... ეს წერი-
ლები რომ დარეჯანს მართლა მიეღო, ვინ იცის, რით გა-
თავდებოდა ეს წამოწყებაო... აი, გარემოება, რაიც მაი-
ძულებს ეს „ფესვები“ არეულობათა საესებით ამოვაგ-
დო“-ო. (იხ. წერილი ციციანოვისა 5—10—1803 წ. აქ-
ტები, 2.).

ყველაზე უფრო ჩამაფიქრებელი რუსეთისა და ცი-
ციანოვისათვის იყო ეს წერილები, რომლითაც ბატონი-
შვილები დედოფალ დარეჯანს ატყობინებდნენ: — „ნუ

დაოდობთ, ჩვენი საქმე, ღვთის შეწევნით, **თქვენად გუნებად მოვა**“-ო...

თუმცა ეს წერილი მოკლე იყო, მაგრამ მრავალის მთქმელი და ვინ იცის, ფრთხილი ბატონიშვილები სიტყვიერად კიდევ რას დააბარებდნენ ამ ჯორაშვილს, რომელიც ციციანოვმა ვერავითარის ხერხით ვერ გასტეხა.

ბატონიშვილი ალექსანდრე და თეიმურაზი ერთ-ერთ წერილში დარეჯან დედოფალს სწერდნენ: „თქვენი შვილი ალექსანდრე და თქვენი შვილისშვილი თეიმურაზ ჩვენს მოწყალე ხელს ვაკოცებთ; ჩვენს ამბავს მოიხსენებთ; ღვთის მოწყალებით, ყოვლითურთ მშვიდობით გახლავართ. ამას წინად ჩვენის ხელმწიფედან დიახ მძიმე ხალათები მოგვივიდა და დიდი მწყალობელი ბრძანდება ჩვენი; ჩვენი საქმეც ღვთის შეწევნით თქვენად გუნებად მოვა. ყოველსავე ჩვენს **ამბავს თვითეულად ზაქარია ვიამბობთ**; რომელიც რომ წიგნება გეთხოვათ, ესიც მოგართვით“ და სხვა. აზის ბეჭედი ბატონიშვილთა- (იხ. აქტები“, 2.).

აშკარა იყო, რომ მუხრანში ყოფნას დედოფალი არა სამკურნალოდ, არამედ სულ სხვა მიზნებისათვის იყენებდა. დედოფალს შეეტყო, რომ მისი პირში იმედი, იულონი სპარსეთს ეხლა საქართველოს მეფედ ეცნო ამიტომ საჭირო იყო დროს მოგება, დაცდა ვიდრე ალექსანდრე ბატონიშვილი სპარსთა დახმარებით შემოიჭრებოდა და იულონს ტახტზე აიყვანდა.

მდგომარეობა რუსეთისათვის სახიფათოდ ვითარდებოდა და დარეჯანის საქართველოში დატოვება, ერეკლეს ხაოვნას რომ ასე აცხოველებდა, შეუძლებელი იყო. და ციციანოვმა გადასწყვიტა მოხუცი დედოფალი მუხრანის სასახლიდან ძალით გამოეყვანა და გაეგზავნა ძლიერის კონვოის ქვეშ მოზდოკში, ცნობილ და მკაცრ კომენდანტ პროტოპოპოვისათვის მიეგვარა: ეს კი ბრძანებისამებრ პეტერბურგისაკენ ჩქარა გაისტუმრებდა „ჯიუტ დედოფალს“.

აი. აქედან იწყება მკაცრი შეტევა ციციანოვიაა დედოფლის წინააღმდეგ: გადასახლების მძიმე ამოცანის შესრულებას, წინანდელ მწარე გამოცდილების გამო (დედოფალ მარიამისაგან გენ. ლაზარევის მოკვლის გამო), მხოლოდ ათასჯერ გაწრთენილს და სიმამაცე-ჭკუა-მახვილობაში ნაცადს, რუსთა ერთგულს, ლენერალ ორბელიანს მიანდობს ახალი მთავარმართებელი.

ციციანოვი 10—9—1803 წ. უკანასკნელ წერილს (უკეთ — ბრძანებას) უგზავნის დარეჯანს და ურჩევს, სასწრაფოდ გაემგზავროს რუსეთს და სხვა და სხვა დაპირებებით ნულარ ცდილა დროს გადადებას, თორემ მთავარ მართებელი იძულებული გახდება ძალა იხმაროს და ისე გადაასახლოს ის.. თუ მუხრანში წასვლა შესძელით, იქაც შესძლებთ წასვლასო, დაცინვით სწერდა იგი.

ამაზე დედოფალი დარჯანი მეორე დღესვე ვრცელის წერილით უპასუხებს და სთხოვს მისი მოხუცებულებისა და სნეულების გამო შეიწყალოს ციციანოვმა დიდი ერეკლეს ქვრივი და ერთ ხანს კიდევ დასტოვოს იგი თვის ქვეყანაში.. „ორჯერ ისე შევიქენ ამ სნეულებისაგან აქ ყოფაში“-ო, სწერდა დედოფალი ციციანოვს, „რომ სიკვდილს ცოტას მოვრჩი“-ო... „ალარ იქმნა ჩემი განკურნება და რა ვქმნა; ჩი მი მტრები, რომელნიც დიდ მარხვაში მოვახსენებდნენ — ავად არ არისო — ვიცი, არც ეხლა დაიშლიან ჩემს ბეზღებას. ღმერთმან ისე ამყოფოს თქვენი მტერიც და ჩემიც, როგორც მე ვარ — მეტად ალარ დავსწყევლი— ესეც გებრძანებინათ: „მუხრანს წასვლა შეიძელით და რუსეთს წასვლასაც შეიძლებთო“; კარგად მოგეხსენებათ, დიახ სხვა და სხვა რიგი გზა არის თბილისიდან მუხრანი და მუხრანიდან პეტერბურღი“...

ბოლოს დედოფალი, ხედავს რა, რომ მისი მიწერ-მოწერა ალექსანდრე ბატონიშვილთან ციციანოვმა გამოამეტავენა და გადასახლებას ამის გამო აჩქარებს, ცდილა ცოტა ოდენი დრო მაინც მოიგოს; და ამ დროში ვინ იცის — რა გართულება მოუხდეს რუსის ჯარს და მის

დენერალს საქართველოში, იქნება კიდევ მოასწოროს მის-
ნა ძემ, ალექსანდრემ საქართველოს დროშის აფრიალება
და ბაგრატიონთა ტახტზე აბრძანება..

და დედოფალი ცდილა რუსეთის ხელმწიფეს მიმარ-
ტოს საგანგებო თხოვნით და მისი პასუხის მოსვლამდე
მაინც მოახერხოს მუხრანში დარჩენა, საითყენაც ფიცხე-
ლი შიკრიკები ბატონიშვილებიდან ახალ ცნობებს მოა-
ქროლებდნენ.

„ამას ვითხოვ თქვენის ბრწყინვალეებისაგან დიდის ვე-
დრებით“, განაგრძობს დედოფალი იმავ წერილში — „ეს
მოწყალეობა მოილოთ ჩემზე, ჩემი მოხუცებულობაში მყოფი
უძლურება შეიბრალოთ, „ბაშფორთი“ მიბოძოთ, რომ კა-
ცი გავგზავნო — მის დიდებულებას უმდაბლესი არხა
მივართვა და შევევედრო — მანამდი კი დამაცადოთ..
კვლავადვე ცრემლით ვთხოვ ამ თხოვნის ასრულებას,
რათა კაცის გავგზავნის ნებაც მომცეთ და მოსვლამდე
მისსა კიდევ დამაცადოთ, რისათვისაც მადლობის გამო-
თქმაც არ შემეძლება“... და სხვა. (იხ. დედოფლის წერი-
ლი 11—9—1803 წ. აქტები, ტ 2.).

დედოფლის შეიწროების ამბები ბატონიშვილებმა
ჰარგად იცოდნენ და ისინიც თავიდანვე სცდილობდნენ,
რითაც და როგორცდაც კი მოეხერხებოდათ, მიხმარებო-
დნენ განაწამებ მოხუც დედას რუსეთთან ამ უსწორო
ბრძოლაში...

ბაგრატიონთა და დედოფლის მხარეზე იყო მხო-
ლოდ სიმართლე, მაგრამ ძალა კი რუსეთსა და ციცი-
აშვილს ებურათ ხელთ. სიმართლის, სამართლის და და-
დებული პირობის ეხლა რუსეთს აღარ ეშინოდა; ეს
„სიფრთხილის“ ხანა მან უკვე განვლო: საქართველოში
ეხლა აღარც მეფე იყო და აღარც ბაგრატიონები, მათი
ერთგულებით, ხოლო ახალ არტილერიით შეჭურვილი
რუსის ჯარი კი ბლომად იდგა.

აბა, რალა საბოდიშო საქმე უნდა ყოფილიყო ამ
დროს დედოფლის რუსეთში გარდასახლება?..

მაგრამ უცხოეთში გახიზნული ბაგრატიონები, მაინც არ ჰყრიდნენ იარაღს და დიპლომატიით და ხმალით სცილობდნენ სამეფოს ოჯახის აყენებას, სახელმწიფოს აღდგენას...

იმ „მანიფესტის“ სიყალბე და ფარისევლობა, რითაც ალექსანდრე პირველმა მსოფლიოს 12 — 9 — 1801 წელს საქართველოს სამეფოს გაუქმება ამცნო, ხომ მაინც უნდა გაეგო მთელ ქვეყანას და რუსეთი 1783 წლის „ტრაქტატის“ დამრღვევად ელიარებინა. და ალექსანდრე ბატონიშვილი რუსეთის ხელმწიფეს სწერდა: — დასამზობად კი არ შემოსულა ეს უძველესი სამეფო თქვენს საფარველში, არამედ შეწვევისათვის... „შამამან ჩემმან შეფემან ირაკლიმ შევედრა თავი თვისი იმპერატრიცა ეკატერინას, რათამცა დაიცვას სამეფო და სახლი თვისი გარემოთა თვისთა მტერთაგან; მხილველთა ამისა სპარსთა... მოვიდნენ და წარსწყვიტნეს ქალაქი ჩვენი — ტყვე ჰყვეს და იავარ ჰყვეს ქალაქი ჩვენი. შემდგომად ამისა მოვლოდა სახლი ჩვენი ნუგეშის ცემასა, — ვინათგან როსიისა ხელმწიფისა, საფარველისა დადებისათვის წარტყვევილ ვიქნებით ჩვენ“. სწორედ თქვენთან ხელშეკრულების დადებისათვის სასიკვდილო ლახვარი ჩავცა 1795 წელს სპარსეთმაო.

... და აბა, სადღაა ეს აღთქმული მფარველობა საწეფოისაო, ჰკითხულობს ბატონიშვილი; ეხლა ხომ, ერკლეს მიცვალების შემდეგ, სულ უარეს დღეში ჩავვაგდო რუსეთმა და „მფარველობის“ ნაცვლად სამეფო ვითლად გააუქმაო, — „ოდესცა იქმნა მეფედ ძმაი ჩვენი გიორგი, მხასოებელმა ქრისტიანსაგან ხელმწიფისა შევედრა თვისი სახლი, რათამცა დაიცვას მშვიდობასა შინა და არა განსრულიყო მეფობა სახლით ჩვენით...

„ყოვლად მოწყალევე ხელმწიფევე, ნაცვლად კეთილად დაცვისა, ესგვარი დაცვა მიიღო სახლმან ბაგრატიონთამან, რომ ერთიც ძე ბაგრატიონთა აღარა იპოვების საქართველოსა შინა და არა თუ უფლად, არამედ არცა-

და თუ სახითა ერთისა კეთილშობილიაათა... ასეთ ნაირად აღვიფხვრენით ქვეყნით ჩვენით, რომელსაცა შინა განჯლო შთამომავლობამან ჩვენმან. ათას ორას ოც და თოთხმეტი წელნი მეფობისა შინა, რომელთაცა სისხლითა სყიდულ არს მრავალის გზის საქართველო და ერნი საქართველოსანი“...

ამ დიბლმატიური ნოტის შემდეგ, რომლითაც ნათლად მჟღავნდება რუსეთის მიერ საქართველოსადმი ჩადენილი ვერავობა, ბატონიშვილი დედოფალ დარეჯანის შეიწროვებულ მდგომარეობაზე გადადის და სთხოვს ხელმწიფეს — ამ ერთ საკითხში მაინც გამოიჩინოს ქრიტიკული ღმობიერება და მოხუც დედოფალს ნება მისცენ თავისი ძვლები ერეკლეს გვერდით მოასვენოს... „გიბრძანებდით“, სწერს ალექსანდრე ბატონიშვილი, „ხელმწიფის, დედის ჩემის, დედოფალის მანდ წამოსვლა, რომელიც მოხუცებულებია და მწუხარებისა გამო, ესრეთ უსუსურ ქმნილ არს, რომე ვერ ძალუძს აღდგომად სარეკლით თვისით, არამც თუ კავკასიის გარდმოვლა და მაგნიშორის გზის გავლა შეეძლოს. ვევედრები დავრდომით ხელმწიფებასა თქვენსა, არა ინებოთ სიკვდილი მაგისი უჟამოდ გზასა ზედა... მიხედეთ მოწყალებით, დაუტევეთ ეგე; რათა რა ჟამს აღესრულოს, შთაყარონ ძვალნი თვისანი თვისსა მუთლელესთანა... და თუ არა ინებებთ, იყავნ ნება ხელმწიფისა თქვენისა“...

ალექსანდრე ბატონიშვილი ამგვარისავე თხოვნით მიმართავდა კრავ ვ. ზუბოვს და ვევედრებოდა შუამდგომლობას ხელმწიფის წინაშე, რათა დაეტოვებინათ საქართველოში ავადმყოფი და უძლური მეუღლე დიდის ერეკლესი; რომელსაც რუსეთისათვის მრავალი ომები გარდაეხადა.

ამ წერილებს ბატონიშვილი თავრიზიდან გზავნიდა და ელოდა, რომ ციციანოვს პეტერბურგიდან შესაფერი ბრძანება მოუვიდოდა (იხ. აღ. ბატონ. წერ. 1 — 7 — 1803. აქტები, 2).

ალბათ შვილის ამ ცდების იმედი ჰქონდა დედოფალს, როცა ციციანოვსა სთხოვდა: ცოტა კიდევ მადროვეთ და ზელმწიფესთან კაცი გამაგზავნიეთო ამ გზით დედოფალს მცირე დროს მოგება შეეძლო და ის „დრო“ სწორედ ეხლა იყო საჭირო...

მაგრამ პეტერგურგი სხვა გვარად ანგარიშობდა და მისი პასუხი ასეთ თხოვნაზე დუმილი იყო; ციციანოვს კი კვლავ ახალი ბრძანებები მისდიოდა გადასახლების დასაშურებლად... ციციანოვიც ამ ინსტრუქციებს გადაჭარბებულის ენერგიით და სიტლანქით ასრულებდა: — მან ეხლა დენერალი ორბელიანი დიდ ძალის ჯარით მუხრანს გაისტუმრა და თუ საჭირო იქნებოდა ამ ჯარს იქ მდგომი პოლკი (უშიაცვე.) უნდა მიმატებოდა; უნდა დედოფალი მუხრანიდან სასწრაფოდ გამოეყვანა და ასეთივე სისწრაფით დარიალს იქეთ გაეგზავნა. ეს დიდი სისწრაფე საჭირო იყო, რათა ქართველთ რაიმე მღელვარებისა და თავდასხმის მოწყობა არ მოესწროთ...

რუჟების ერთგულ დენერალ ორბელიანს ციციანოვმა დარეჯანის შესახებ საგანგებო დარიგებანი მისცა. ამ ინსტრუქციებში ყველაზე შესანიშნავია გაფრთხილება, რათა დედოფალს ჯერ ხანად დიდის მორიდებით და თავაზიანად მოეპყრონ და ამასთან ერთად კარგად გასინჯონ, რომ რაიმე იარაღი არა ჰქონდეს გადამაღული; რომ ორბელიანს ზედმიწევნით უნდა ახაოვდეს განსვენებული დენერალი ლაზარევის ბედი და სხვა. (იხ. წერ. ციციანოვის ორბელიანისადმი, 1803 წ. აქტ. 2).

მაგრამ დედოფალმა ეხლა სხვა ტაქტიკა ამჯობინა: ნან, რაკი საქმე წაგებულად მიაჩნდა, არჩია მეტის ღირსებით და დიდებით გაბრძანებულყო საქართველოს საზღვრებიდან, ვიდრე ეს დედოფალს მარიამს წილად ხვდა. ამით მას უნდოდა დედოფალის დიდება და სახელი არ მოჰკლებოდა თვის მიწა-წყალზე, რათა ქართველ ერს ერთხელ კიდევ დაენახა, რომ რუსეთშიც ის „დედოფლად“ მიბრძანდება „მიპატიებებისა“ გამო და არა იძუ-

ლებით... ამას გარდა, მას ეხლა არა დარჩენოდა რა; ვინ იცის, იქნებ დარეჯანი ფიქრობდა, რომ მისი ასეთი დედოფლური სიამაყე და ქედმაღლობა, რითიმე კიდევ გამოადგებოდა ქვეყანას, თუ მას მომავალში ერთხელ კიდევ ეწერა საქართველოში დაბრუნება.

დინჯად და მეფურის ღირსებით იძლევა დარეჯანი უკანასკნელ განკარგულებებს და თვითეულ კვალს თავის მიწა - წყალისას ძნელად სტოვებს.

ღენერალ ორბელიანის დიდის ხვეწნა - მუდარის შემდეგ დედოფალი მისი ამალით 25 — 10 — 1803 წელს დაიძრა შიშმედ მუხრანიდან. (მარი ბროსეს დედოფალის გარდასახლების თარიღი შეცდომით აქვს აღნიშნული. ის სწერს, რომ დედოფალი დარეჯანი გარდასახლეს 1804 წ., როცა იგი 70 წლისა იყო. (იხ. ტ. 2, გვ. 636))

ამ გამარჯვებას გენერალი ციციანოვი დიდის ამბით ულოცავდა იმპერატორსა და მის მინისტრს; ამავე დროს ის შემთხვევას არ უშვებს, რომ ძალად გაძევებულ დედოფალს ერთი ქვა კიდევ ესროლოს და პეტერბურგის კარზე საქმე უჯრო გაუფუჭოს...

„იმყოფებოდა რა შუა ქართლში“, სწერს ის პეტერბურგს: „დედოფალი ცდილობდა უახლოესი გავლენა მოეპოვებინა ქართლის წარჩინებულებზე და თავისი შიკრიკების წყალობით ათას შეუსაბამო ხმებს ავრცელებდა, ვითომც სპარსეთის ჯარი უკვე საქართველოსაკენ დაძრულიყოს, რომ ერთგულ ლეკთა 500 კაცი უკვე გამოგზავნილია მუხრანისაკენ, რათა დედოფალი მთებში გაიტაცონო. ასეთმა უაზრო ამბებმა, რომელსაც მეორე მხრივ უფრო აღვივებდნენ იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილები, იქონიეს უკვე თავისი გავლენა იმ ერზე, რომელზე უფრო ქარაფშუტას მე მთელს ქვეყანაზე არ შეგხედრივარ“-ო...; „მაგრამ“-ო, ამშვიდებდა ციციანოვი ხელმწიფეს, „დიდი არა გამოუვიდათ რა აქედანო, გარდა რამოდენიმე შეკრებულებათა და ეხლა კი, დარეჯან დედოფლის წასვლის შემდეგ, აქ ყველაფერი მათთვის უცო-

ლოდ საშინელი დამარცხებით უნდა დამთავრდეს“-ო... და ბოლოს დასძენს: „მართალია, დარეჯანმა ცხრა თვეზე მეტი მაწვალა, მაგრამ ბოლოს მივმართე ერთადერთს საშუალებას: შიშსა და ძალდატანებას, რაიც აზიელებზე ასე ძლიერ მოქმედებს და აი, ამან გასჭრა“-ო. (იხ. აქტები, ტ. 2. წერილი 27 — 10).

ღენერალი ორბელიანი, რომელიც განსაკუთრებულის რაზმით მუხრანში ჩავიდა 25 — 10 — 1803 წელს, ქედან ციციანოვს აუწყებდა, რომ თუმცა ისეთის სისწრაფით, როგორც ნაბრძანები ჰქონდა, ვერ იმოქმედა, მაგრამ ასე თუ ისე, მიზანს მაინც მიაღწია, რადგან დედოფალმა ამ შემთხვევაში დათმობა არჩია და წინააღმდეგობა აღარ გაუწევია; თუ წინააღმდეგობად არ ჩაითვლება ზოგიერთი ნაბიჯები დედოფლისა, რაიც მისს გამგზავრებას ახანგრძლივებენო.

„დედოფალმა თავისთან მიმიხმო“, სწერს ორბელიანი, „და განმიცხადა, რომ ის ემორჩილება უმაღლეს ნებას რუსეთში გადასახლების შესახებ, თუმცა ძლიერ ავად ბრძანდება. დედოფალი იმედოვნებს, რომ გზაზე მას მიეცემა სათანადო დახმარება, ურომლისოდაც ის ვერ იმგზავრება; და ბოლოს მან მომთხოვა დრო, რათა წასვლის წინ ეზიაროს, რაიც მე იძულებული ვიყავ შემესრულებინა. ამის შემდეგ დედოფალმა გადმომცა სია იმ პირთა, რომლებიც მას სურს, რომ თან ეახლონ. ამ სიაში, თქვენს მიერ ნება დართულ 20 პირის ნაცვლად, აღნიშნული არის 36, მაგრამ ამაზე დედოფალს მე წინააღმდეგობა ველარ გაეუწიე, მისს მეტ წყენას მოვერიდე და საბოლოოდ ეხლა თქვენა ვთხოვთ ამ კითხვის გარდაწყვეტას“-ო. (იხ. 25 — 10 — 03 მოხსენება ორბელიანისა ციციანოვისადმი).

მიუხედავად ყოველგვარი ზომებისა, არ იქმნა, ვერ შესძლო ორბელიანმა ეს გარდასახლება სასწრაფოდ ჩატარებინა; შემდეგ მოხსენებაში ციციანოვისადმი, იგი სწერს, რომ რამდენიც არ შეეცადა დედოფლის ყურად-

ლების დამსახურებასა და გულის მოგებას — არაფერი გამოვიდა — დედოფალი ვერ ავაჩქარეო...

მუხრანიდან წამოსვლის შემდეგ დედოფალმა ერთი დღე წილკანში დაჰყო შვილებთან გამოსათხოვარად; როცა ჯიკურიანთ კარში მივედით, დედოფალმა ავადმყოფობა მოიმიზეზა და ერთი დღე იქ დაჰყო; ანანურში ჯერ ერთი დღით აპირებდა დარჩენას, ნამდვილად კი 2 დღე დარჩაო, დღესაც ანანურიდან 3 ვერსის მანძილზე გაჩერდა და ღამეს აქ ათევს, ისევ ავადმყოფობის მომიზეზებითო ამავე დროს ჩვენი ექიმი ახლოსაც არ მიიკარა .. ჩემს თხოვნაზე, დაჩქარებით მგზავრობის შესახებ, დედოფალმა განმიცხადა, რომ დღეში სამ ვერსზე მეტს ვერ ვავივლიო.. ამის გამო გთხოვთ მოსწეროთ მას, რომ ააჩქაროს მგზავრობა და მეც შეცნობეთ, შემძღვია თუ არა ძალა დავატანო და აქე ავაჩქაროო (იხ. ორბელიანის მოხსენება 1 — 11 — 1803 წ. აქტ. ტ .2.).

რუსთა და ციციანოვის გულის მოსაკლავად, დედოფალი მაინც არა ჩქარობდა. ის თითქმის თითო დღე და ღამე რჩება ყოველ სოფელში და გამოსათხოვებლად მეფურ ნადიმებს იხდის. ამ დროს მასთან იმყოფებიან არა მხოლოდ 20 მხლებელი, რამდენის წაყვანის ნებაც მისცეს, არამედ თითქმის ორი იმდენი და ისიც კიდევ მეტ დამყოლთ მოითხოვს, რომ საქართველოს დედოფლის ჩაბრძანება პეტერბურგს მართლაც დედოფლური გახადოს. ყველა ამ მხლებელთა გარდა; მას საქართველოს საზღვრამდე აცილებენ მისი საყვარელი ქალიშვილები და შვილისშვილები, სიძეები, უხუცესნი, სამღვდელეობა, ყოფილი სარდლობა და სხვა მრავალნი...

ერეკლეს ძველი საქართველო ადვილად არ უთმობდა რუსეთს თავის საყვარელ დედოფალს: ხალხი უკან მიადევდა, ჯარით გარშემორტყმულ დედოფალს და მისტიროდა; ცხლა მეორედ ამ ერთი წლის მანძილზე, დედოფალ მარიამის გარდასახლების შემდეგ, მისტიროდა საქართველო მართლაც უკანასკნელ დედოფალს, რომე-

ლიც იძულებით და ამყად სტოვებდა საყვარელ სამშობ-
ლოს. ვერავის აეხსნა: რათა, რისთვის? თუ დედოფალმა
მარიამმა რუსის ღენერალი ხანჯლით განგმირა, დარე-
ჯანს ხომ არავინ მოუტკლავს! მაშ, ამ ღრმად მოხუცს და
სწეულს რად აძევებენ ასე შორს და რად არ აძლევდნენ
სებას უკანასკნელი დღეები გაეტარებინა საყვარელ თბი-
ლისში?...

კიდევ მრავალს სწაღდა, რომ თან გაჰყოლოდა დე-
დოფალს და ამით თავისი ერთგულება დიდი ერეკლეს
ოჯახიანადმი სიკვდილამდე შეენახა, მაგრამ ამის ნება რუ-
სეთმა მათ არ მისცა... ამის საილიუსტრაციოდ მრავალ-
თაგან ერთი მაგალითი: მოგვყავს ერთი წერილი ექვთიმე
თაყაიშვილის: რედაქციით გამოცემულ „საქართ. სიძვე-
ლენი“-დან — დედოფალ დარეჯანის მოლარე ვარდაგი,
მოზღოვიდან სტეფანე ყორღანაშვილს, რომელმაც ვერ
მოახერხა დედოფალს ხლებოდა, სწერდა: „მერმე წერილი
გიბოდებინა, მივიღევით: რომელიც ცხად „ყოფდა სიტყ-
ვააა მრთელსა და ჭეშმარიტსა, რომელმაც ჩვენ შორისცა
ანაკაუნა ცრემლნი მრავალნი... რასაკვირველია, შენი,
დედოფლის შემსჭვალული და თავ-დადებით ერთგული,
გული ავრე შესწუხდებოდა. ამისმა უმაღლესობამაც
ასე დაირწმუნა და ბძანა: „თუ ამისთანა საგანსაცდელი
მწუხარება არა ჰქონოდაო, ფეხშიშველიც გამოიჭრებო-
დაო და მეც მნებავეს იმის ჩემთან გაუშორებლობა“-ო,
მაგრამ ღმერთს ერწმუნე და ამ ჩვენის ხელმწიფე დედო-
ფლის მზემ, ციციშვილმა ისეთი წერილი მოაწერა, რომ
ეკუ ითხოვა: წიგნს ნულარ მომწერო და აღარც ვისი-ღა
თან წამოყოლა იქნებაო. ამ მიზეზით აღარც ესე გწერს
წიგნსა. და ვინც ახლავენ, ამაჲც ბევრობენ რუსები და
ამსაც ეუბნებიან და მოახსენებენ (დედოფალს), რომ
კიდევ უნდა დააბრუნოვო. ხომ იცი, შენი ჩვენთან ყოფნა
როგორ საამოა, მაგრამ არ შეიძლებოდა და ამისათვის
კულს ნუ დაგაკლდება. ღმერთს სთხოვე — შენი ხელ-
წიფის კვალად საქართველოში ხილვა, ამის მოწყალე

გული შენზედ არ შეიცვლება“. შემდეგ ის აუწყებს დედოფლის უზომოდ დამწუხრებას და აუტანელ ყოფას, რომელშიაც რუსეთმა დარეჯანი ჩააყენა: „ამისი უმაღლესობა, როგორც იცი, ისე ბრძანდება გულ-დაწყლულე-ნული, და ღვთის მშობელს შეპყურებს, მწუხარვთა ნუგეშს... ჩვენი ამბავი სხვა რაღა მოგწეროთ“-ო, დასძინს — „იცი, რაც სიხარულიანი გული გვექნება“-ო... (იხ. „საქართველოს სიძველენი“, გვ. 400). ამ წერილს ხელს აწერს მეორე მხლებელი — თამარ.

მაგრამ უფრო მეტის მთქმელია აქვე მინაწერი ორად ორი სიტყვა დედოფლის დეკანოზის ალექსისაგან: — „რა მოგახსენო, არა ვიცი რა“... ამით, ველურ ფორმებში ჩატარებულ „კარანტინის“ გამო, რუსეთის ვერაგობით შეწუხებულმა დეკანოზმა უკვე ყოველი სიტყვა..

მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ დედოფლის გარდასახვლების ამბავს.

ამოდენა ამაღლის ხლებით გულ-წასული, „ექსპედიციის“ ეკონომი უმიანცევი დედოფალს მოახსენებს, რომ პეტერბურგამდე სამყოფი ფული და სურსათი ჯერ კიდევ აქ, საქართველოში თავდებაო; და თუ შეიძლება, დედოფალმა შეამციროს და უფრო გაასადავოს სტუმართა კვებაო. ამაზე დედოფალი მოჭრით უპასუხებს, რომ ის და მისი მხლებელნი ჩვეული არ არიან ნაკლებსა და მდარე სუფრას, ხოლო თუ კი რუსეთს ამისი სახსარი არა აქვს, ის ისევ თავის ქვეყანაში დარჩება და აქედან ფეხსაც არ მოიცილია... შეშინებული უმიანცევი ისევ ყველაფერს პირდება დედიფალს, ოღონდ ასე „ტატიო“ წარმოებული მგზავრობა, როგორმე ააჩქაროს. ამაზე ის პასუხს იღებს, რომ დედოფალი ცდილობს, რაც შეიძლება დააჩქაროს მოგზაურობა, მაგრამ ავადმყოფობა ძლიერ უშლის ხელსაო (იხ. წერილი უმიანცოვისა ციციანოვისადნი ანანურიდან. აქტ. 2).

მაგრამ ყველაზე უფრო შესანიშნავია დედოფლის ის

ჩაბიჯი, რომელიც საქართველოს საზღვრების გაცილებას მან გადასდგა.

დედოფალი აქ ბარონ უმიანცევს იბარებს და გადასცემს წერილს ციციანოვისათვის და თან პირადადაც ავალღებს, შეატყობინოს ლენერალს, რომ დედოფალი მოზოკრიდან პეტერბურგამდე ორბელიანის მეთვალყურეობის ქვეშ ვერ იმოგზაურებს; მას არ შეუძლია მოითმინოს, რომ რუსეთის ტერიტორიაზე საქართველოს დედოფალს, იძულებით, თითქმის ტყვეს, გაატარებს ქართველი ლენერალი... — „მე მოვითხოვ გამყოლ ჯარის უფროსად რუსი დამინიშნონ, ხოლო თარჯიმნად დარჩეს იგივე ქართველი პრაპ. ჯომარჯიძე“—ო.

აქვე უმიანცევი დასძენს, რომ დედოფალი თავის სიმტკიცეს არ იშლის და ძალიან მძიმედ იცვლის ფეხსო. დღესაც „წყაოთშია“ და უნდა ამ ღამითაც აქ დარჩეს, ავადმყოფობისა გამო. მისი სამი ასული და ბატონიშვილები ჯერაც აქ არიან მასთან, და ალბ თ კაიშატურამდე რააკილებენ თავისი მხლებლებითო. ამითაც, რა თქმა უნდა, „ეკონომიის“ ხარჯები იზრდებაო, დასძენს უმიანცევი. (იხ. უმიანცევისმეორე მოხსენება ციციანოვისადმი, იქვე). უმიანცევის ამ მოხსენების გამო ციციანოვი ბრაზით ივსება; დადოფლისადმი ასეთ „ლმობიერ“ მოპყრობაში ის აუდვილო ლიბერალიზმს ხედავს და მოხელეს აფრცხილებს — მომავალში მიცემულ ინსტრუქციებს ოდნავაც არ გადასცდეს... ამასთან უსაყვედურებს, რომ გაბედა და ხარჯებს, (20 მხლებელისათვის მისგან დადგენილი რომ იყო), გადააბიჯა... „თქვენ მეტს თანხას არ მიღებთ“—ო, სწერს იგი; „რაც შეეხება დედოფლის „ავადმყოფობას, დეე მან აწიცი იტრუოს, მას მაინც ძალით წაიყვანს უფროსი (ორბელიანი) მის ნელ მოგზაურობაზე ოქვენ მზრუნველობას არავინ გკითხავთ, ყველაფერი ეს მართო ლენერალ ორბელიანის საქმეაო, რომელსაც ვუჩრძანე, დღედაღამ სასწრაფოდ იმოგზაუროსო. რაც შეეხება დარის განცხადებას და წერილს, უნდა ამაზე გი-

პასუხით, რომ მომავალში თქვენ არ მწეროთ წერილები, გარდა ისეთებისა, რომელნიც შეეხებიან კვების კითხვებს; სხვა რამეში კი ნუ ერევით; ეს მინდობილი აქვს მხოლოდ დენერალ ორბელანსო (იხილეთ წერილები ციციანოვისა უმიანცევისადმი. იქვე. 2 და 5 ნომერისა, 1803 წ.).

ერეკლესი და განსაკუთრებით გიორგის საიკვდილის შემდეგ საქართველო უკვე საფრთხეს აღარ წარმოადგენდა პეტერბურგისათვის და ეხლა არა მარტო მეფობა და სამეფო უნდა ჩათვლილიყო გაუქმებულად, არამედ მთელი სამეფო სახლის ავტორიტეტი, წონა, ჴვიადობა რუსეთს ტალახში უნდა ამოეხარა. საჭირო იყო ძველ ბაგრატიონთა დინასტიის არა მარტო დაშლა და გაჭრობა, არამედ მისი შარავანდედის სრული გაიადგება და გაყალბება. და მერმედ რატომ? რათა საქართველოს ყველა ნეზობელს, სამეფოსთან დაახლოებულ ერებს ერთბაშად ეგრძნოთ ამ სამეფოსი და მისი დინასტიის სრული არარაობა დიდი რუსეთის წინაშე. ამით ერთხელ და სამუდამოდ უნდა ამოკვეთილიყო ზრახვა ამ საქართველოსთან და მის ძველ დინასტიასთან რაიმე დაახლოებისა და მისი წინამძღოლობით კავკასიის რომელიმე კუთხეში ანტირუსული პოლიტიკური ერთეულის შექმნისა...

აბა, ვის შეეძლო წინად, თუ არა საქართველოს, რომელსაც უძველესი სახელმწიფოებრივი ტრადიცია ჰქონდა, კავკასიის ხალხთა შორის პირველობა ეკისრა და რომელიმე პოლიტიკური გაერთიანებისათვის ხერხემალი მიეცა!

აი, ეს დასაყრდენი ისე უნდა მოშლოდათ კავკასიის შრავალნიარად, ეთნოგრაფიულად აჭრელებულ, განცალკევებულ ერებს, რომ იქ ცარიელი ადგილი, და ცუდი მოგონება დაშთენილიყო.

საქართველოს სამეფო სახლის წევრთ ყოველგვარი ნაღალმსვლელობის და ბრწყინვალეების ნიშნები უნდა ჩანოშორებოდა...

აი, ეს საქმე იმპერიამ ციციანოვს დააკისრა და მანაც იგი „ლირსეულად“ ბოლომდე მიიყვანა. ამ ლენერალმა ბატონიშვილთ და ორთავე დედოფალთ ჯერ ყოველგვარი საგანგებო უფლებები წაართვა, მერმედ მთელი მათი მანულები და ყოველგვარი ქონება რუსეთის ხაზინას გადასცა, მათ სასახლეებში ჯარისკაცები და ყაზახები მოათავსა და ბოლოს რუსეთშიც ძალად გადაასახლა, და მერმე როგორ ასახლებდა? როგორც სისხლის სამართლის უკანასკნელ დამნაშავეს; ხშირად ისე ნაცემ-ნაგვემთ, ვით მძარცველთ და ავაზაკთ, გარსემმორტყმულთ, შეიპოაღეცულ რუსის ჯარისკაცების რაზმით. ასე სწრაფად მიათრევედა ციციანოვი საქართველოს ღირსეულ დედოფლებს, ტახტის მემკვიდრეს და სხვა ბატონიშვილებს ჩრდილოეთისაკენ. აი, ამაზე სწერდა ირონიით ერთ-ერთი ბატონიშვილი ციციანოვს, რომ რუსეთიდან მემკვიდრე დავითმა მიიღო გადაჭედილი კიდობანი და პატივი დამნაშავისა „მუჟიკისა“-ი“. (აქტები 2).

ეხლა კი არა თუ მარტო ქართველ ხალხს უნდა ეხილა თვალთ მათი „წარხდენა და დაგლახება“, არამედ, როგორც აღვნიშნეთ, კავკასიის სხვა ერებსაც, რომელთაც ქართულ დინასტიისადმი დიდი პატივი და მედი შეენახათ. აი ამიტომ იყო, რომ ციციანოვი მკაცრ ბრძანებას აძლევს ყველა რუსის კომენდანტებს, გადასახლებულთ გზაში რომ ხვდებოდნენ: სასტიკად და დამამცირებლად ნოპყრობოდენ მათ, ხოლო თუ ვისმეს რამე სიფრთხილეს უჩვენდა, მხოლოდ იმის შიშით, რომ უხეშობას ხალხში ამბოხება და არეულობა არ გამოეწვია და ამით მთელი რუსული პოლიტიკა თავდაყირა არ დაეყენებინა...

ამით აიხსნება დედოფალ დარეჯანისა, მის წარჩინებულთა და მხლებელთა ისე ტლანქად და უდიერად მიღება; რაიც კომენდანტმა პროტოპოპოვმა მათ მოზღოკთან და შემდეგ თვით მოზღოკში გაუმართა: — ეს კომენდანტი ციციანოვისაგან საამისოდ აღრევე იყო გაფრთხილებული. მან ხომ წინადაც დიდი მადლობა მიიღო

ციციანოვისა და რუსეთისაგან, დედოფალ მარიაამისადმი შკაცი და ტლანქი მოპყრობისათვის... ეს მეორე დედოფალიც უნდა ამავე დღეში ჩაეყენებინა კომენდანტ პროტოპოვის, რათა ჩრდილო - კავკასიის ხალხების თვალში ყოველგვარი პატივისცემა და წონა დაჰკარგოდა საჩარველოს უკანასკნელ დედოფალს... ძველი დიდების ძალა ერთბაშად უნდა დავიწყებოდა მათ...

ამ უხეში მოპყრობის ზოგიერთ ამბებს ჩვენ ვტყობილობთ პროტოპოვის მოხსენებიდან ციციანოვისადმი.

ეს კომენდანტი, 24 — 11 — 1803 წ. ციციანოვს აუწყებდა, რომ 18 ნოემბერს, საღამოს 6 საათზე დედოფალი დარეჯანი თავისი მხლებლებით მოზდოკს ჩამოვიდაო. კომენდანტს ამ საშინლად დაქანცულ პირთათვის ფასაოცარი „მიღება“ გაუმართავს: მას ისინი ქალაქში არ შეუშვია და მდინარის გაღმა, მოშორებით გაუჩერებია; ხოლო ვინაიდან იქ არც ერთი ადამიანი არ ბინადრობდა და არც რაიმე შენობა იდგა, კომენდანტს „კეთილ უნებობია“ და დედოფლისა და ზოგ მხლებელთათვის ერთი კარავი გაუმართავს, ხოლო დანარჩენთ „პოვოზკა“-ში უნდა „მოესვენებინათ“.

აღშფოთებულ დედოფალს, ასეთის დამცირების გამო, პროტესტი გამოუთქვამს რაზედაც მას განუმარტეს, რომ ყველაფერი ეს ხდება „საკარანტინო წესდების“ ძალით, რომ ჯერ ყველანი აქ უნდა დარჩნენ, თანახმად ამ წესდების 119 მუხლისაო; მხოლოდ განსაზღვრული დროის შემდეგ შეეძლებათ მათ თვით ქალაქში შესვლაო...

დედოფალსა და მის მხლებლებს იქ სრული ექვსი დღე დავაყოფინეო, სწერს პროტოპოვი, და მრავალ შებოღება - ხრჩოლვითა შემდგომ (პო შესტიდნენოი ოკურკე), გამოირკვა რა, რომ არავითარ საშიშროებას არ წარმოადგენდნენ, 23 — 11 ნება მივეცი ქალაქში შემოსვლისაო. დედოფალი, ახლობლებით, საკომენდანტოს სახლში მოვათავსე, ხოლო დანარჩენები კერძო ბინებშიო. ეხლა დედოფალი ისვენებს და ნელნელა გონებას მოდიხო.

ჯერ-ჯერობით მათი ნივთები კვლავ კარანტინშია და როდის გაანთავისუფლებენ იქედან, არ ვიციო. როცა ეს მოხდება, მაშინ დედოფალს საგანგებო ეტლით და სხვებს კი 10 პოვოზკით, (მხლებელთა სიმრავლის გამო ესეც ძალიან ცოტააო), გავისტუმრებო; გიორგიევსკამდე გასაღოლად 60 ყაზახს დავუნიშნავო; სჩანს, მარტო ამ საკითხში იჩენს პროტობოპოვი გულგაშლილობას. აი, ამ 6 დღედაღამის „ღრჩოლვა - შებოლების“ შემდეგ სწერდა გონება - „შეშფოთებული დეკანოზი ალექსიძე თბილისში: „რა მოგახსენოთ, არა ვიცი რაო“-ო. ვერ გამიგია, თუ ჩვენს თავზე რა ხდებაო... (იხ. ზევით).

ამ ცნობებს ციციანოვი დიდის აღფრთოვანებით შეეგება და 17 — 12, კომენდანტს პროტობოპოვს უპასუხა, რომ დიდად კმაყოფილია ყველა მისი განკარგულებით და „მოხარული ვარ, რომ ასე გაამართლეთ ჩემი იმედები“ და ასეთი მიღება გაუმართეთ დედოფალსო. რაც შეეხება მის მხლებელთა სიმრავლეს, ყოველგვარად ეცადეთ ოცზე ჩამოიყვანოთო; ხოლო თუ დედოფალმა არა ჰქმნას, გამოუტყხადეთ, რომ ასეთია ჩემი ბრძანება და სხვა არაფერიო...

როგორც დავ-ნახეთ, „მცველების“ გაყოლებაში პროტობოპოვს გადაქარბებული გულუხვობა დაუმტკიცებია და აქედანაც იტყვევა, რაგვარად ეშინოდა რუსეთს დედოფლის ავტორიტეტისა და ერეკლეს ოჯახისადმი წრდილო - კავკასიის ხალხთა განწყობილებისა... შესაძლო იყო ამ „თავზე ხელ აღებულთ“ მართლაც მოულოდნელი დაცემა მოეხდინათ, გზები გაეფუჭებინათ და ერეკლეს მოხუცი მეუღლე და დედოფალი სამარცხვინო ტყვეობიდან ეხსნათ...

რაც შეეხება დედოფლის ამალის რაოდენობას, პროტობოპოვმა ის ვერ შეამცირა, მაგრამ ორ ჯგუფად გაყო და ამით მისი ძალა შეასუსტა... ეტყობა, ამ საკითხში პროტობოპოვს დიდი წინააღმდეგობა გაუწია დედოფალმა; მან ალბათ გადაწყვეტიტ გამოუტყხადა, რომ ამ შემთხ-

ვევაში ფეხსაც არ მოიცვლიდა მოზდოკიდან და ამის გა
ნო კომენდანტმა დედოფლის მხლებელთა შემცირების
საკითხის მიფუჩეჩება არჩია.

7 — 1 — 1804 წ. ის ციციანოვს სწერდა, რომ კარან-
ტინის ოპერაცია დედოფლისა, მის მხლებელთა და ნიეთ-
თა მიმართ კარგად მოთავდა და დედოფალს 5 იანვარს
უკვე ვამგზავრებდი გეორგიევსკისაკენ, მაგრამ უეცრივ
იგი ავად გახდა და ერთის დღით კიდევ გადავდე მისი გა-
მგზავრებაო. ხოლო 6 — 1, ღამის 11 საათზე ის მაინც გა-
ვიტუმრე, ზოგიერთი მისი მხლებელნი კი: სახლთუხუ-
ცესნი — გ. ჩოლოყაშვილი, ვახტ. ორბელიანი (სიძენი
დარეჯანისა), და ეშიკ-აბაში სვ. ჯანდიერი მსახურები-
თურთ, „კონვოის“ თანხლებით უკვე 5-ს გავგზავნეო,
ხოლო დარეჯანი კი გუშინ გავგზავნე და თან 100 კაცი-
საგან შემდგარი მცველები გავაყოლეო.

საინტერესო იქნებოდა გავცნობოდით დარეჯან დე-
დოფლის შვილის-შვილის ისტორიკოს ალექსანდრე ორ-
ბელიანის ცნობებს, დედოფლის რუსეთში გარდასახლე-
ბის შესახებ. ისტორიკოსს მთელი რვეული დაუტოვებია
ამ იძულებითი „მოგზაურობის“ აღწერით მაგრამ ამ უა-
ნად ჩვენ ამ რვეულამდე, სამწუხაროდ, ხელი არ მიგვიწვ-
დება. ამიტომ უნდა დავკმაყოფილდეთ სულ მცირედით,
რაცა ამონაწერის სახით მოჰყავს ვახტანგ კოტეტიშვილს
თავის „ლიტერატურის ისტორიაში“; იქ აღნიშნულია
ური დამახასიათებელი ეპიზოდი.

პირველი შეეხება გარდასახლების იმ ღამეს, რომე-
ლიც დედოფალმა კაიშაურში გაატარა. ალექსანდრე ორ-
ბელიანი გადმოგვცემს, რომ დედოფალს მრავალი ახლო-
ბელნი აცილებდნენ და მათ შორის მისი ასულნიც.

კაიშაურში შუალამისას ვილაც მოხუცი გამოეცხადე-
ბა დედოფალს და მოახსენებს: — „მთელი მთიულეთი
დიდი ხანია მზადებაში ვართ, ესლა სულ შეყრილი ვახ-
ლაერთ აქ, მახლობლად. თუ თქვენ ნებას მოგვცემთ,

ჯათენებისას დავეხმით ამ რუსის ჯარს, გავსწყვეტო, თქვენ ერთიან მთაში შეგიყვანთ, და მასუკან რაც მოხდება, ეს ღვთის ნება იყვეს, დედოფალო“-ო!

თეკლა ბატონიშვილი — „მამა - ჩემს მეფეს ერეკლისთგან გახლავარ დასწრობილი ბევრს სწოლაში, თვით თქვენც იცით ესა, რომლისაგან ნება მქონდა, კაცურად ჩაცმული ვყოფილიყავ და იმათთან მევლო... ეხლაც, თუ თქვენი ნება იქნება, კიდევ ვაუკაცურად ჩავიცვამ, თოფიარალს შემოვირტყამ, ამ ჩემს ქმარსაც თან წავიყვან და ამ მოხუცს ქვევითთ თან გავყვებით“-ო...

მაგრამ დედოფალმა აღარ ინება თავისი გარდაწყვეტილება შეეცვალა; ის ეხლა სისხლის ღვრას და დიდ გართულებას მოერიდა.

ალექსანდრე ორბელიანის მეორე ამბავი შეეხება დარეჯან დედოფლის გარდასახლებაში, პეტერბურგში ცხოვრებას. იგი სწერს: —

„ერთს დილით დედოფლის სასახლის წინ დამწყვედი ჩიტები გაატარეს გასასყიდად. დედოფალმა უბრძანა, რომ ეყიდათ მთელი გალია. ყველანი გაოცდნენ, თუ რათ უნდოდა დედოფალს ამოდენი ჩიტები. დედოფალმა ჯალია აიღო, გამოაღო ფანჯარა და ჩიტები სათითოდ გადააფრინა...

— ჩვენც გვეყოფა ტყეობა, თქვენ მაინც იყავით თავისუფალნიო — და თვალეზ - ცრამლიანმა გალია გადაადო“-ო. „კიდევ რამდენ ასეთს სურათს აგვიწერს ჩვენი ავტორი“-ო, დასძენს ვ. კოტეტიშვილი. მაგრამ, საუბედუროდ, მას ეს საინტერესო მასალა, ალექსანდრე ორბელიანის რეეულიდან დარეჯან დედოფლის პეტერბურგში ცხოვრების შესახებ აქ შეუწყვეტია.

შემდეგ ამბებიდან ჩვენ ვიცით მხოლოდ, რომ დედოფალი და მისი მხლებელნი 22 მარტს მოსკოვს ჩაუყვანიათ, ხოლო 28 მაისს 1804 წ. მათ პეტერბურგში ვხვდებით.

წაბრძანდა დედოფალი, მაგრამ მისი გული საქართ-

ველოში დარჩა; იქ, სადაც მისი ბატონი ერეკლე ეს-
გუნა, იქ, სადაც მისი საყვარელი ქალები და ვაჟები, ზოგ-
ნი უცხოეთში გაქრილნი, და ზოგნიც დასავლეთ საქართ-
ველოში გახიზნულნი, დარჩნენ... გულის ძვებით უსმენ-
და პეტერბურგიდან დედოფალი სამშობლოს ამბებს. მან
რუსეთიდანაც მოახერხა, მიუხედავად უსასტიკესი პირო-
ბებისა, არა მარტო საქართველოსთან, არამედ სპარსეთ-
თან — თავის შვილთან და შვილის შვილებთან კავშირი
გაება.

დარეჯანი პეტერბურგიდან სომეხ გოგია კალუსოვს
უხანის სპარსეთში, სრულიად ლეგალურად, ხელმწიფის
ლოცვა-კურთხევით. აქ დარეჯანი თითქოს ერთხელ კი-
დეფ უჩევეს ალექსანდრე ბატონიშვილს რუსებთან შე-
რიგებას, მაგრამ ეს მხოლოდ რუსთა თვალის ასახვევად,
ნამდვილად კი ამ შიკრიკს უფრო სხვა გვარ დავალებებით
ისტუმრებდა დედოფალი. რუსეთის იმპერატორი კი ყო-
ველგვარ მფარველობას სთხოვს ციციანოვს დედოფალ
დარეჯანის ამ შიკრიკისათვის...

მწარედ იკვნეტა ჩარბებს ციციანოვი, რომელიც სი-
ნამდვილეს კარგად ხედავს, მაგრამ უმაღლეს ბრძანებას
ვერ უხვევს...

გოგია კალუსოვი კარგა ხნის მერმე ბატონიშვილე-
ბისაგან ისეთივე „საჩვენებელი“ წერილებით ბრუნდება,
ხოლო ნამდვილ დავალებაზე ზეპირი პასუხებით.

გენერალი ციციანოვი ბრაზობს და ჯავრს იყრის
ახალი „დანოსებით“, რომელთაც ის ამ უამად დიდ მხე-
დარისა და სარდალის, პეტრე ბაგრატიონის წინააღმდეგ
აწერს.

სწორედ ამ პეტრე ბაგრატიონმა იშუამდგომლა იმ-
პერატორის წინაშე დედოფალ დარეჯანის თხოვნის გამო
— გოგია კალუსოვის სპარსეთს გასაგზავნად.

გენერალი ციციანოვი მას, კარიერის უმაღლეს სა-
ფეხურზე მდგომს, ისე პირდაპირ და უხეშად ვერას უბე-
დავს, მაგრამ მზაკვრულად ხელმწიფეს მოახსენებს, რომ

ბაგატიონი „დიდი მხედარია“, მაგრამ „მდარე პოლიტიკოსი“-ო, რაიც დარჯჯანისადმი გაწეულ პროტექციიდან სჩანსო. ამავე დროს დედოფალზე ყოვლად უდიერი და უშვერი იერიში მიაქვს, რომ მომავლისათვის ამით მიინც წაუხდინოს საქმე; გენ. ციციანოვი მას „ნიღაბის მატარებელ ინტრიგანს“ უწოდებს, რომელიც „არასდროს არ დაინებებს თავს ალელვოს აქაური“ (ქართველი) „ქარაფშუტა ხალხი“-ო.. (იხილეთ აქტები, ტ. 2. პატაკი ხელმწიფისადმი, 30 — 12 — 1804 წ.).

ამ პატაკში გენ. ციციანოვი ბრალსა სდებს დედოფალს, რომ ის სომეხ კალუსოვის საშუალებით დაბრუნება-შერიგების ნაცვლად, სულ საწინააღმდეგო რასმეს სწერს და თან ცნობებს აწვდის თავის შვილს და შვილისშვილებს სპარსეთშიო.

ამ ამბებით შეძრწუნებული გენ. ციციანოვი საიდუმლოდ სწერს ასტრახანის ლუბერნატორს: „გთხოვ ყველა, სპარსეთიდან მაქეთ მომავალნი და აგრეთვე რუსეთიდან სპარსეთს მიმავალნი პირები, რომელთაც შეიძლება რაიმე კავშირი ჰქონდეთ საქართველოს სამეფო სახლის წევრებთან; გაჩხრიკოთ; ამ გზით უნდა აღკვეთილ იქმნას მანებელი მიწერ-მოწერა რუსეთსა და სპარსეთში მყოფ საქართველოს სამეფო სახლის წევრთა შორის. თუ რაიმე საეჭვო უპოვნოთ, დააპატიმროთ და გვაცნობეთ მეცა და პეტერბურგსაც“-ო. (იხ. ციცი. წერ. გუბერნატორ ტენიშოვისადმი. აქტ 2).

გენერალ ციციანოვის იქვეები, რასაკვირველია, მალე გამაჰთლდა; შიკრიკი გოგია კალუსოვი, სპარსეთიდან წერილებით და საგანგებო დავალებებით, დედოფალ დარჯჯანთან წარმოგზავნილი, მართლაც გაჩხრიკეს, და მას ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილები აღმოუჩინეს.

გენერალი ციციანოვი თავის გამაჰჯვებას დღესასწაულობს და 29 აგვისტოს მინისტრს ჩარტორიუსკის სწერს, რომ სომეხი გ. კალუსოვი, რომელიც ცნობილ

პეტრე ბაგრატიონის პროტექციით, დედოფალი დარე-
ჯანის მიერ წარგზავნილ იქმნა წერილებითურთ, აჯან-
ყებულ ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილებთან,
ბოლოს დაბრუნდა და ბატონიშვილთა პასუხი (წერილე-
ბი) ჩამოიტანაო. ეს ბატონიშვილები ითხოვენ, რომ დე-
დოფალმა მომავალშიაც გ. კალუსოვის ხელით გზავნოს
წერილებიო და სხვა. აქედან აშკარაა ასკენის გენ. ციცი-
ანოვი, რომ ამ კალუსოვს უეჭველად ჰქონდა საიდუმლო
დავალებანი დედოფალ დარეჯანისაგან — და არამც თუ
უჩრჩია მათ დაბრუნება და შერიგება, არამედ სულ საწი-
ნააღმდეგო .. საპასუხო წერილებში, დედოფლის რჩევით
ის უჩრი უნდა გამოთქმულიყო, რომ მხოლოდ იმ შემთხ-
ვევაში დაანებებდნენ ბატონიშვილები თავს საქართვე-
ლოზე დაცემას, თუ რომელიმე წევრი სამეფო სახლისა,
საქართველოს მეფედ გამოცხადდებო. აშკარაა, დამწერ
ბატონიშვილთა და უფრო კი მათი შთამგონებელის, და-
რეჯანის მიზანია ამ წერილების საშუალებით რუსეთის
ხელმწიფეს მათი ნამდვილი ზრახვები გააცნონო. და-
ასარულს გენ. ციციანოვი საგანგებოდ აღნიშნავს თეი-
მურაზს წერილიდან იმ ადგილს, სადაც ბატონიშვილი
ითხოვს მთელი ქვეყნის რუკას, აქედან ის დაასკენის, რომ
ბაბა - ხანის დამარცხების შემდეგ, ბატონიშვილები ახალ
გზებს ეძებენ და უნდათ გადავიდნენ ან თურქეთში, ან
შეიძლება საფრანგეთში; ეს მართლაც მოსალოდნელია,
თუ მხედველობაში მიიღებთ ჩემს წინა მოხსენებას (13
— 8 ნომ. 546), რომლითაც გაცნობებდით, რომ ბონა-
პარტეს ემისარი, ლენერალი ფრანგული არმიისა, რომც
მოვიდა სპარსეთში და ბატონიშვილებთან შეხვედრა
ჰქონდაო (იხ. ციცი. მოხსენება ჩარტორიუსკისადმი. აქტ. 2).
ეხლა გვინდა, მკითხველს გავაცნოთ, ზოგის შემოკ-
ლებით ეს წერილები, რომელნიც გენ. ციციანოვმა დე-
დოფალ დარეჯანის შიკრიკს დაუჭირა —
ალექსანდრე ბატონიშვილი 30 ივლისს 1805 წელს,
თავის დედას სწერდა:

„ხელზე ვემთხვევით და თან გაუწყებთ, რომ თქვენი წერილი მივიღე... თქვენ მიბრძანებთ, დაებრუნდე უკან და მე არ ვიცი როგორ უნდა მოვიქცე: თუ მათ (ესეიგი რუსებს) სურთ, რომ მე დაებრუნდე, მაშინ აღიყვანონ სამეფო ტახტზე ერთი რომელიმე წვერი ჩვენის ოჯახისა, მაშინ ჩამოვალთ და ვემსახურებით ხელმწიფესა, და თუ ეს ასე არ იქმნება, მაშინ ჩვენ მაქვთ ვერ ჩამოვალთ, რადგან არ გვიჭირს მაგათი პური და არც იქამდე მივსულვართ, რომ ვისმეს ერთი ნაჭერი პური ვთხოვოთ (აქ ლაპარაკია ორდენებზე და ჯამაგირებზე, რასაც მათ შერიცხებასათვის ჰპირდებოდნენ). მე ისევ ჩემის გზით ვეცდები ნივალწიო მიზანს. დიდ ხელმწიფეებიდან ერთი მაინც გამოგვიწვდის დახმარების ხელს. თქვენ რომ მანდ ტყვეთ არ ბრძანდებოდეთ, არამედ თავისუფლად სცხოვრობდეთ, მაშინ რააკვირველია ყველაფერს, რასაც კი გვიბრძანებთ, ავასრულებდით, და რაკი თქვენ ტყვეთ ბრძანდებით, არ ვიცი, რა მოგივოთ... ჩვენ ვერ გიახლებით მანდ. თუ კი ხელმწიფე მოანდომებს ჩვენი ოჯახის გაბედნიერებას, მაშინ ჩვენ ისეთ საქმეებს ვაჩვენებთ, რომ არაერთარ არევას (აჯანყებას) აღვილი აღარ ექმნება და საქართველოს უომრად დავიჭერთ. სხვა ყველა ჩვენს ამბებს გაუწყებთ თქვენ ეს გოგია კალუსოვი, რომლისაც მე დიდი მიდლიერი გახლავარ“-ო და სხვა.

მეორე წერილი ეკუთვნის ბატონიშვილ თეიმურაზს და დაახლოებით იმავე შინაარსისაა; ამას გარდა, თეიმურაზი ძმას, მემკვიდრე დავითსაც სწერს, რომლის წერილი, სჩანს, მას კალუსოვის ხელით მიუღია —

„ჩემი გული ველარ იტანს იმ უბედურებას, ჩვენს ოჯახს თავს რომ დაატყდა“-ო, შესჩივის თეიმურაზი უფროს ძმას, „ასევე მაწუხებს ფრიად, რომ თქვენს ადგილას ზის ერთი „დურაქი“ და თქვენ კი ტყვეთ იმყოფებით... თუ მათ (რუსებს) უნდათ ჩვენი შერიგება, აღადგინონ სამეფო ჩვენი და აიყვანონ ტახტზე ერთ-ერთი ბაგრატიონთაგანი, მაშინ ყოველი ლელვა, ამბოხება და-

ცხრება და მრავალ სამფლობელოსაც შეიძინენ ჩვენის წყალობით და რასაც ეხლა ხარჯავენ, მისი მესამედიც არ დახარჯებათ, არც ამდენი ჯარი დაელუპებათ და არც ანეთ სირცხვილს სჭამენ და თუ ასე არა ჰქმნენ, სიკვდილამდე არ მოვეშვებით ჩვენს საქმეს. ყველა ჩვენს ამბებს ეს გოგია გაუწყებთ, რომლისაც მე დიდი მადლოწელი ვარ და თუ აწიცი გამოგზავნოთ ვინმე, ეს გოგია „ამოგზავნეთ“-ო. დასასრულს ის ითხოვს სიტყვარს, საქართველოს ისტორიას და მხოფლიო რუკას (იხილეთ იქვე, წერილები ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილთა, 30 — 7 — 1805 წ.).

ამ წერილებით გენ. ციციანოვმა მართლაც აუხილა თვალები პეტერბურგს; ამის შემდეგ ხელმწიფეს აღარაფერი სჯეროდა: არც ბატონიშვილთა შერიგება - დაბრუნებისა, არც დედოფალ დარეჯანის ამგვარი წაღილია. იგი მიხვდა, რომ ამ ქალში ქართველი დედოფალის მოვალეობა უფრო სჭარბობდა, ვიდრე მოხუცი დედისა, სიკვდილის წინ შეილთა ნახვა რომ ენატრებოდა.

რუსეთი მიხვდა, რომ ერეკლე მეფის მეუღლე პენსი-გბზე და პეტერბურგის გაჩაღებულ საახლეზე არა ჰყიდდა ქართველი დედოფალის ღირსებას. გენ. ციციანოვს საბოლოოდ დაუჯერეს და დედოფალსა და ბატონიშვილების შუა ყოველი გზა გადასჭრეს. აწი მათ ურთიერთათვის არც წერილით, არც სიტყვიერად ხმის მიწვდენა აღარ შეეძლოთ.

ამ ახალ მარცხს მოხუცმა დედოფალმა ველარ გაუძლო. ყველა მისი იმედების დამარცხებამ, საქართველოსთან და შვილებთან კავშირის გაწყვეტამ, მას სიცოცხლე ზოუსწრაფა და 1807 წელს, ნოემბერში, მან სამუდამოდ დახუჭა თვალები.

როგორ სცხოვრობდა დედოფალი უკანასკნელ წლებში, ჩვენ სამწუხაროდ არ ვიცით. „საქართველოს სიძველენი“-ში მოიპოვება ცოტა რამ, რაიც დედოფლის დიდ

გაქირვებაზე ლაპარაკობს: მთელი მისი ქონება ხომ რუსეთის ხაზინამ მიითვისა და ტყვეობაში მყოფ დედოფალს საკმაო ულუფაც კი არ მიუჩინეს! ერთ - ერთ, 1806 წ. მაისის 22-ს დაწერილ წერილში, დარეჯან დედოფლის მოლარეები, ალალო ყორღანაშვილს სწერენ:

„ღვთის მადლობა გვმართებს, რომ ბატონი დედოფალი მშვიდობით ბრძანდება. სხვა ამას გარდა, მოგეხსენება, რაც ცხოვრება გვექნება... **წიგნს რომ მოგართმევთ ხოლმე, არ ვიცით, მოგერთმევათ თუ არა**“-ო

ისინი ბოდიშს იხდიან, რომ ცარიელ წერილს გიგზავნითო, მაგრამ ჩვენი აფალი შენვე იციო. ექვთიმე თაყაიშვილს აქვე მოჰყავს ორი წერილი დედოფლისა ა. ყორღანაშვილისადმი, 1805 წლის სექტემბრის ბოლოსი და 1806 წლის 22 მაისს დაწერილი. ორივე წერილში დედოფლის მძიმე მწუხარება და ვაება იხატება მრავალ უბედურებათა გამო, მას რომ თავს რუსეთმა დაატეხა. პირველში დედოფალი ატყობინებს ა. ყორღანაშვილს, რომ წერილი მივიღე, მაგრამ სამაგიეროს არას გწერ, პირადად ვაბარებ იოანე აქიმსო და ის წვრილად გიამბობსო. „მწუხარებისა გამო თავი ხელთ არა მაქვს“-ო, სწერს დედოფალი, „და არცა გონება თავისუფალი არის მწუხარებისა გამო“-ო.

მეორე და უკანასკნელ წერილში ა. ყორღანაშვილისადმი ჩვენ ვკითხულობთ:

„მეც დიდათა მსურს შენთვის წიგნის მოწერა, მაგრამ გზაზედ ვგონებ თურმე იკარგება წიგნები და ამისთვის ვერ მოგწერ... რამდენიმე ხანია მანდაური ამბავი აღარა შემიტყვია რა“-ო და ბოლოს სთხოვს — „ჩემო ალალო, მანდაური ამბავი და ჩემი ქალებისა წვრილად მომწერე... სხვებრ ვიცი ჩემს ამბავს მიხსენებ, ჩემი ამბავი რაღა სათქმელი არის“-ო.. (იხ. საქართ. სიძვ. გვერდი 292 — 294).

პეტერბურგში დარეჯანის უმწეო მდგომარეობას, მისი ორი წერილიდანაც ვხედავთ, რომელსაც ის თავის

საყვარულ შვილს, ფარნაოზს უგზავნი: და რომელსაც ჩვენ შემოკლებით მოვიყვანთ. ეს წერილები 1806 წლის თარიღს ატარებს და ეს ის წელიწადია, როცა დედოფალს უკანასკნელი იმედები დაემსხვრა და იგრძნო, რომ საქარ-ცველოს თავისუფლების ხილვას ის ვეღარ მოესწრებოდა!

მართალი იყო რომ სპარსეთში გახიზნული ალექსანდრე ბატონიშვილი ისევ იბრძოდა და გულს არ იტეხდა, მაგრამ თვით საქართველოდან გულსაკლავი ამბები ჩამოუტანეს: რუსეთმა 1804 წ. მთიულეთის დიდი აჯანჯება, თავში რომ ასე წარმატებით მიდიოდა, სისხლში ჩააღრჩო და მისი მეთაური, ფარნაოზ ბატონიშვილი ხელთ იგდო. ხოლო მეფედ გამოცხადებული, უსაყვარლესი შვილი, იულონი ხომ უფრო ადრე იქმნა ქართლის საზღვარზე დაპატიმრებული! ამრიგად, რუსეთმა და გენ. ციციანოვმა ბაგრატიონები, ერეკლეს და გიორგის ვაჟები, საქართველოდან გარდაასახლა, ხოლო ალექსანდრე ბატონიშვილს კი მისი მარჯვენა ხელი წაერთვა.

დედოფალს გულგამგმირავი ცნობები მოსდიოდა ქ. ტულიდან, სადაც იულონი იყო გარდასახლებული და ქ. ჯორჯონეიდან, სადაც ფარნაოზ ბატონიშვილი, მთელი მისი მხლებლებით, დიდ შევიწროებას განიცდიდა გარდასახლებაში. მასთან ერთად იმყოფებოდნენ მეუღლე მისი ანა და ოთხი მცირეწლოვანი შვილი. ფარნაოზი აქ უდიდეს გაჭირვებას განიცდიდა, რადგან ციციანოვმა საგანგებოდ ხელმწიფეს სთხოვა — ფრიად შემცირებული ულუფა დაენიშნათ მისთვის და ამას გარდა, ის უნდა დაშთენილიყო ვორონეჟის ადმინისტრაციის მუდმივ ავალყურის დევნებაში, როგორც ბელადი მთიულეთის აჯანყებისა: მთელი ჭონება ბატონიშვილისა კი გენ. ციციანოვმა რუსეთის ხაზინას გადასცა! აი, ამ ამბებმა დაუეხშო დედოფალ დარეჯანს უკანასკნელი იმედის კარები: მისი გული იდაგებოდა, რომ საყვარელ შვილებს, მისი ერთგული მებრძოლების ხილვის ნება არ დართეს...

დედოფლის ყოველი ცდა და თხოვნა, რათა ნება

დაერთოთ იულონისა და ფარნაოზისათვის, თვისი გარ-
იასახლები წლები მოხუც დედასთან ერთად გაეტარე-
ზინათ, უშედეგოდ დარჩა. ხელმწიფემ მხოლოდ ციცი-
ანოვის რჩევას ათხოვა ყური და ბატონიშვილები დედას
ამუღამოდ განაშორა.

ყველაზე მეტად ეხლა ფარნაოზის და მისი ოჯახის
დიდი მატერიალური გაჭირვება სტანჯავდა მოხუც დე-
დას. მოვიყვანოთ მისი ორი წერილი ფარნაოზისადმი.
პირველი წერილი დათარიღებულია 10 — 12 — 1805 წ.
და დედოფლის საიმედო პირის მიერ არის ფულთან ერ-
თად წაგზავნილი. ამ წერილიდან არა მარტო ფარნაოზ
ბატონიშვილის გაჭირვებულ მდგომარეობას ვეცნობით,
რამედ თვით დედოფალისასაც —

„უგანათლებულესო მეფის ძეო,
„უსაყვარლესო შვილო ფარნაოზ!

„მესმოდა რა ნაკლუნევეანებითი მდგომარეობა თქვენი
ამდ იძულებულ ვიქმენ დ დობრივთაგან ნაწლებთა და
წარმოგივლინე ორმოცი თუმანი შესაწევნელად ნაკლუ-
ნევეანებისა თქვენისა. შენმა სიცოცხლემ, ერთის თვის
ულღვა ჩემი კერძობისა ეს არის, რაც შენ და იულონს
გამოგიგზავნეთ... რომ ეწოს, თვეში ერთი ფული არავის-
თვის მიმიცია. მრავალ გვარად ვეცადე და ამაზედ მეტი
ვერსაიდან რა მოვაგვარე. ჩვენც დედრონი ხარჯები
გვაქვს; რომ ვალიც მრავალი მედება... სხვას გარდა მარ-
ტო ოცდაშვიდის თუმნის შეშა გვინდება თვეში... ამი-
ამო, ვერსაიდან რა ვიშოვნე, ისევ ჩემს კერძობას და-
ვაკელ და თქვენ გამოგიგზავნეთ“...

ამის შემდეგ დედოფალი თავის პირად ამბებზე მო-
კლედ აუწყებს საყვარელ შვილს:

„ვცხოვრობ ძალითა ღსათა, ჯერეთ მწუხარებასა
შინა... და ეთხოვ; რათა არა მომაკლდებოდეს სმენა ვი-
თარებისა თქვენისა, რცა უძვირფასეს არს ჩემთვის.

„უგანათლებულესო მეფის ძეო, თქვენის ბედნიერე-

ბითისა ხილვისა მოსურნე, საქართველოს დედოფალი — დედა თქვენი“.

ქვემოდ დედოფალი ასეთივე სიყვარულით მოკითხვის უძღვნის თავის რძალს ანას და შვილისშვილთ.

მეორე წერილი დაწერილია 22 — 5 — 1806 წ. ამ წერილიდან ვტყობილობთ, რომ დედოფლის ჯანმრთელობა ამ ხუთ თვეში ფრიად გაუარესებულა. „მინდოდა წიგნის მოწერა, მაგრამ სნეულებისაგან დრო არა მქონდა“ —ო, სწერს დედოფალი, „ამას წინად ისე ავად ვიყავ, რომ რალა მოგახსენო“... შემდეგ დედოფალი აუწყებს, რომ თქვენს აქეთ გადმოყვანას, როგორც ვეთხოვათ, ზევს ვეცადე, მაგრამ არა გამოვდა რაო... ღონ ისე შენი გრძლად სიცოცხლე და ბედნიერება ინებოს, როგორც გულითად მე მაგ საქმის აღსრულებას ვსციდილობდე. მაგრამ მეტად გვიან გამოდის პასუხიო. (იხ. სვედენია ოპამიატნიკახ.. გვ. 284 — 6). ალბათ ამ პასუხთა ლოდინმა დალია დედოფლის გული. უმაღლესი ხელმწიფე უმაღლესი კედელი იყო მოხუც დედოფლის წინ აღმართული და ეს კედელი ყრუ იყო.

ამის შემდეგ დედოფალს დიდ ხანს არ უცოცხლია.

დედოფალ დარეჯანის გარდაცვალებაზე ჩვენ ძალიან ცოტა ცნობა მოგვეპოვება. ხელთა გვაქვს მხოლოდ ერთი წერილი, გამოგზავნილი პეტერბურგიდან, დედოფლის ერთ-ერთ მხლებელის მიერ, რომელიც მოკლედ აცალწყებს დედოფლის მიცვალების ამბავს.

გაბრიელ ჭილაძე თბილისში, თათულას, ერეკლესა და გიორგი მეფის სასახლის ექიმს სწერს:

„უფალმა მიგვიღო უკანასკნელი, უცხოებასა ამას შინა, ნუგეში და მოგვაკლო ჩვენ საზოგადოაა დედასა და მთარველსა ჩვენსა, საქართველოს დედოფალს დარიას, ისე ვითარსა ღვთაებრ მოწყალესა გვამსა, რომელიცა არა მხოლოდ ჩვენზედა, არამედ ყოველთა იწროებათა და უბედურებითა ბნელ მორტყმულთა ზედა მოჰფენდა | ხივთა ლმობიერთა და ხელის აპყრობასა მოწადეობდა...“

დათ გახდა და 8 ნოემბერს მიიცვალა, ოჰ, რა საცოდაობა იყო იმისის შვილებია და იქ მყოფ ქართველთა — მამრთა და მდედრთა! ბატონიშვილები და ბატონის რძალი ქეთევან (ალბათ იოანე ბატონიშვილის მეუღლე, ზუბაბ წერეთლის ასული) და სხვანი ქართველნი, ყველანი რუსულებით იქ ვახლდით. თქვენ წარმოიდგინეთ, რა უამის შეუდგებოდათ იმის შვილებსა: ყოველი ქირი გაუახლდათ... ძველმა და ახალმა იმათის მწუხარების ცეცხლმა აღზნება დაიწყო და ჩვენც იმათის სიბრალულის ცეცხლით ვიწოდით... ნევსკის მონატერში დიდის დიდებით სავანაფლავეთ. განსვენებას დაესწრო თვით იმპერატორი და დიდი ჯარი“.. (იხ. მ. ჯანაშვილის „საქართველოა ისტორია“. გვ. 490).

რა იყო ეს ძველი ცეცხლი, „აღზნება რომ დაიწყო“, და ყველა იქ დამსწრეთ „ძველი ქირი გაუახლა“, ჩვენ კარგად ვიცით: გარდვიდა ეპეცა, უკანასკნელი აჩრდილი ერეკლეს ძველი დიდების ხანია...

მეორე, უფრო მოკლე ცნობა დედოფლის გარდაცვალების შესახებ, ჩვენი წარსულის უებარ მკვლევარს მარი ბროსეს ეკუთვნის: ის გვაუწყებს, რომ დედოფალი დარეჯანი 8 ნოემბერს, 1807 წელს, პეტერბურგში გარდაიცვალა და რუსეთის იმპერატორმა ის მეფურის ღირსებით, ნევის მონასტერში, ხარების ეკლესიაში დააკრძალინაო (იხ. ბროსე, 2, გვ. 289). ისტორიკოსი გულის ტკივილით აღნიშნავს, რომ მას, რაღაც შეთხვევისა გამო, გამოჩენია დარეჯან დედოფლის ეპიტაფია და თავის „აღწერებში“: (რომელიც დაბეჭდილია „მემუარ დე ლ, კადემი, 6 სერი, ტ. 4), არ შეუტანია.

სამწუხაროდ, ამაზე მეტა ცნობას დედოფლის გარდაცვალებაზე არც ბატონიშვილი დავითის „ნარკვევებში“ ვხვდებით.

ბოლო. მოგვყავს მარი ბროსეს ცნობანი დარეჯან დედოფლის ბეჭდების წარწერების შესახებ.

დედოფალს ორი ბეჭედი ჰქონია. ერთზე რომელიც

ამოჭრილი იყო 1796 წ., სწერია: „დედოფალი დარეჯან“, ლოლო მეორეზე, რომელიც დედოფალმა უფრო ადრე — 1776 წელს ამოაჭრევინა, შემდეგი წარწერაა:

„ვინ არს მიზეზი არსთა მკობისა მან მცა წიალი დედოფლობისა“. (იხ. „მონოგრაფი ევროპიენ დე მოსკუ“. ბჟულეტენ 4. გვ. 299).

დასასრულ გვინდა მკითხველს დედოფლის მხლებლების ბედის შესახებ ერთი მცირე ცნობაც მივაწოდოთ.

დარეჯან დედოფლის მოლარე, მახურნი მარიამ და თამარ, მაისის 12-ს, 1812 წ. სტეფანე ყორღანაშვილს სწერენ, რომ ისინი, სხვა მხლებლებთან ერთად, დედოფალ დარეჯანის გარდაცვალების შემდეგ, იმერეთის დედოფალს, ანას, თვის მზრუნველობაში აუყვანია — „ჩვენი ვითარება მოიხსენოთ: იმერეთის დედოფალ ანასთან ვართ თავის სახლში დაგვყენა, შეშა და სახლი უსაყვედუროთ გვაქეს და პატივსაც გვცემს და შემდგომი ღონე უწყის და ჩვენს სიცოცხლეს მოიხსენებ: ხანატრელის ჩვენის ხელმწიფის შემდგომად — რა სიცოცხლე გვექმნება? და ამ სნეულების გამოც რა მწუხარებაში ვიქმნებით“...

ამავე თარიღით სწერს სტ. ყორღანაშვილს დარეჯან დედოფლის დეკანოზი ალექსიძე და აცნობებს, რომ ისიც დედოფალმა იმერეთისამ, ანამ, შეიხიზნა. დარეჯანის ლოფილი დეკანოზი დედოფლის დაკარგვის გამო მის წხლებელთა გლოვას ასე აუწყებს ყორღანაშვილს: „მაგათი მწუხარებისა აბა რაღა მოგახსენოთ“-ო. მას ამის გამოთქმაც კი უძნელდება. (იხ. „საქართველოს სიძველენი“, ტ. 3).

როგორც ვხედავთ, დედოფლის უნგარო სიყვარული მისმა ამაღლამ ბოლომდის შეინახა გაჭირვებაში და უცხოობაში.

— * —

ჩემი მადლობა

ჩემი მიზანი, მეთვრამეტე და მეცხრამეტე საუკუნის ღირსეული ქართველი ქალები გამეცოცხლებინა და „დიდი სახეები“-ს მეორე ტომიც იმ მოცულობით გამოცემულიყო, როგორც პირველი, სამწუხაროდ, მრავალგვარ დაბრკოლებას გარდაეღობა... ამის გამო, ჩემი ძვირფასის მეგობრის ვ. ნოზაძის რჩევას დავყე და მეორე წიგნის გამოცემა ცალკეულ რეეულებად შევუდეგ.

ამ პირველ რეეულში მოთავსებული ნარკვევი — „დარეჯან დედოფალი“ ამოღებულია ჟურნალიდან „მამული“ (ნომ. 1 და 2), ცოტაოდენი შესწორებით.

შემდეგ რეეულებში გვინდა მოვათავსოთ ჩვენი შრომა მარიამ დედოფალზე, იმერეთის უკანასკნელ დედოფალზე (მარიამ დადიანის ასული), სოფიო გურიელზე, ეკატერინა, ოდიშის დედოფალზე.

ეხლა, როცა ჩემი სათაყვანებელი ქართველი ქალების ღვაწლმოსილების შესახებ მეორე ტომის გამოცემას ვიწყებ, არ შემიძლია დავმალო, რომ უაღრეს ნეტარებას განვიცდი და ჩემს თავს ბედნიერად ვსთვლი, რომ მომეცა საშუალება ჩემის პატარა ძალით ვემსახურო ქართველ ქალთა შესანიშნავ დასს.

მე ვიცი, რომ ეს მხოლოდ პირველი ცდებია, რომელსაც მრავალი ნაკლი თან დაჰყოლია; მაგრამ ვიდრე ჩვენი მკვლევარნი ამ ქართველ ქალთა ღვაწლს საფუძვლიანად შეისწავლიდნენ და ამ ხარვეზს მათი მეცნიერული გამოკვლევები ამოავსებდნენ, მანამ მცირედი რამ მაინც გვინდოდა აღგვენიშნა ამ ქალთა წარსულიდან, რათა ამ ხელად ისინი დავიწყებას გადაგვეჩინა.

არ შემიძლია ეხლა მაინც, როცა ჩემს თავზე ექვსმა ათეულმა, ხშირად ქარიშხლიანმა, წლებმა გარდაიარეს, მოწიწებით და დიდის პატივით თავი არ მოვიხარო იმ ღირსეული პიროვნების წინაშე, რომელმაც პირველად გამიკვლია გზა და მიმიწოდა სამუშაოდ იქეთკენ, სადაც

734/4

ს. მ. უ. შ. ს. ი. ს. ი.

ჩემს წინ გარდაიშალნენ წარმტაცი სახეები ქართველი ქალებისა.

მინდა ეს ეპიზოდი გავიხსენო: — ახალგაზრდურის გატაცებით ვიწყებ ქალთა საერთაშორისო მოძრაობის შესწავლას... ფინლანდიის ქალების მიერ ასაარჩევნო უფლების მოპოვებას დიდის ენტუზიაზმით მივეგებები და ამაზე ცალკე საგაზეთო წერილს ვწერ. მორიდებით შევალბე ვაზეთის „იშპრია“ კარებს... მისი რედაქტორი — დინჯის, ჭკვიანის თვალებით ამხედ-დამხედავს, ღიმილით დამსევამს, და მესაუბრება, ჩემს წერილს თვალს გადაავლებს, დასტამბვას აღმითქვამს, და ბოლოს მეტყვის:

— „ქალბატონო თამარ, აბა რად გინდათ მაინცა და მაინც ეს ფინეთის, ან ირლანდიის და სხვა შორეულ ქვეყნების ქალთა ღვაწლზე სწეროთ? განა ნაკლებ საინტერესო არიან ქართველი ქალები? მე ვიცი, რომ თქვენ გინდათ ქალთა საქმეს ემსახუროთ: — აიღეთ და გადაიკითხეთ ქართველ ქალთა ღვაწლმოსილების ამბები და თქვენც იქ განსაცვიფრებელ მსაღას წააწყდებით! მაღლიანი შრომა თქვენს წინ... იფიქრეთ ამაზე და ამ დიდ საქმეს ყურადღებით მოეკიდეთ“...

სიყვარულით გამომიწოდა ხელი და მოცინარის, ნათელის სახით გამომისტუმრა.

მოვდიოდი ამ კაცისგან დარცხვენილი და ჩაფიქრებული, თითქოს პირველად ეხლა მივხვდი, თუ რა დიდი საუნჯის წინ ვიდექ და თვალით კი ვერ მენახა ეს „ახლობელი“...

და მეც ამის შემდეგ, ამ მრავალ წელთა მანძილზე, მისი რჩევა სახელმძღვანელოდ გავიხადე და შევიყვარე.

მე არ ვიცი, ეს ჩემი ხმა მას თუ ოდესმე მისწვდება, მაგრამ ჩემი წრფელი და დიდი მადლობა მინდა დღეს მას უთქვინა: — ჩემი ნათელი გზის მაჩვენებელს, პროფ. ფილიპე გოგიჩაიშვილს...

ეს არის ჩემი წმიდა ვალი.. თამარ პაპავა

